

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

अध्याय अकरावा ।

विश्वरूपदर्शनयोगः ।

आतां यावरी एकादशीं । कथा आहे दोहीं रसीं । येथ पार्था विश्वरूपेसीं । होईल भेटी ॥ १ ॥
जेथ शांताचिया घरा । अड्डत आला आहे पाहुणेरा । आणि येरांही रसां पांतिकरां । जाहला मानु ॥ २ ॥
अहो वधुवरांचिये मिळणीं । जैशी वराडियां लुगडीं लेणीं । तैसे देशियेच्या सुखासनीं । मिरविले रस ॥ ३ ॥
परी शांताद्भुत बरवे । जे डोळियांच्या अंजुळीं घ्यावें । जैसे हरिहर प्रेमभावं । आले खेंवा ॥ ४ ॥
ना तरी अंवसेच्या दिवशीं । भेटलीं बिंबें दोनी जैशीं । तेवीं एकवळा रसीं । केला एथ ॥ ५ ॥
मीनले गंगेयमुनेचे ओघ । तैसें रसां जाहलें प्रयाग । म्हणौनि सुस्नात होत जग । आघवें एथ ॥ ६ ॥
माजीं गीता सरस्वती गुप्त । आणि दोनी रस ते ओघ मूर्त । यालागीं त्रिवेणी हे उचित । फावली बापा ॥ ७ ॥
एथ श्रवणाचेनि द्वारें । तीर्थीं रिघतां सोपारें । ज्ञानदेवो म्हणे दातारें । माझेनि केलें ॥ ८ ॥
तीरें संस्कृताचीं गहनें । तोडोनि मऱ्हाठियां शब्दसोपानें । रचिली धर्मनिधानें । श्रीनिवृत्तिदेवें ॥ ९ ॥
म्हणौनि भलतेणें एथ सद्भावं नाहावें । प्रयागमाधव विश्वरूप पहावें । येतुलेनि संसारासि द्यावें । तिळोदक ॥ १० ॥
हें असो ऐसें सावयव । एथ सासिन्नले आथी रसभाव । तेथ श्रवणसुखाची राणीव । जोडली जगा ॥ ११ ॥
जेथ शांताद्भुत रोकडे । आणि येरां रसां पडप जोडे । हें अल्पचि परी उघडें । कैवल्य एथ ॥ १२ ॥
तो हा अकरावा अध्यायो । जो देवाचा आपणपें विसंवता ठावो । परी अर्जुन सदैवांचा रावो । जो एथही पातला ॥ १३ ॥
एथ अर्जुनचि काय म्हणों पातला । आजि आवडतयाही सुकाळु जाहला । जे गीतार्थु हा आला । मऱ्हाठिये ॥ १४ ॥
याचिलागीं माझें । विनविलें आइकिजे । तरी अवधान दीजे । सज्जनीं तुम्ही ॥ १५ ॥
तेवींचि तुम्हां संतांचिये सभे । ऐसी सलगी कीर करूं न लभे । परी मानावें जी तुम्ही लोभें । अपत्या मज ॥ १६ ॥
अहो पुंसा आपणचि पढविजे । मग पढे तरी माथा तुकिजे । कां करविलेनि चोजें न रिझे । बाळका माय ॥ १७ ॥
तेवीं मी जें जें बोलें । तें प्रभु तुमचेंचि शिकविलें । म्हणौनि अवधारिजो आपुलें । आपण देवा ॥ १८ ॥
हें सारस्वताचें गोड । तुम्हींचि लाविलें जी झाड । तरी आतां अवधानामृतें वाड । सिंपोनि कीजे ॥ १९ ॥
मग हें रसभाव फुलीं फुलेल । नानार्थ फळभारें फळा येईल । तुमचेनि धर्म होईल । सुरवाडु जगा ॥ २० ॥
या बोला संत रिझले । म्हणती तोषलों गा भलें केलें । आतां सांगें जें बोलिलें । अर्जुनें तेथ ॥ २१ ॥
तंव निवृत्तिदास म्हणे । जी कृष्णार्जुनांचें बोलणें । मी प्राकृत काय सांगों जाणें । परी सांगवा तुम्ही ॥ २२ ॥
अहो रानींचिया पालेखाइरा । नेवाणें करविले लकेश्वरा । एकला अर्जुन परी अक्षौहिणी अकरा । न जिणेचि काई ? ॥ २३ ॥
म्हणौनि समर्थ जें जें करी । तें न हो न ये चराचरीं । तुम्ही संत तयापरी । बोलवा मातें ॥ २४ ॥
आतां बोलिजतसें आइका । हा गीताभाव निका । जो वैकुण्ठनायका- । मुखौनि निघाला ॥ २५ ॥
बाप बाप ग्रंथ गीता । जो वेदीं प्रतिपाद्य देवता । तो श्रीकृष्ण वक्ता । जिये ग्रंथीं ॥ २६ ॥
तेथिंचे गौरव कैसें वानावें । जें श्रीशंभूचिये मती नागवे । तें आतां नमस्कारिजे जीवेंभावं । हेंचि भलें ॥ २७ ॥
मग आइका तो किरीटी । घालूनि विश्वरूपी दिठी । पहिली कैसी गोठी । करिता जाहला ॥ २८ ॥

हें सर्वही सर्वेश्वरु । ऐसा प्रतीतिगत जो पतिकरु । तो बाहेरी होआवा गोचरु । लोचनांसी ॥ २९ ॥
 हे जिवाआंतुली चाड । परी देवासि सांगतां सांकड । कां जें विश्वरूप गूढ । कैसेनि पुसावें ? ॥ ३० ॥
 म्हणे मागां कवणीं कहीं । जें पदियंतेनें पुसिलें नाहीं । ते सहसा कैसें काई । सांगा म्हणों ? ॥ ३१ ॥
 मी जरी सलगीचा चांगु । तरी काय आइसीहूनी अंतरंगु । परी तेही हा प्रसंगु । बिहाली पुसों ॥ ३२ ॥
 माझी आवडे तैसी सेवा जाहली । तरी काय होईल गरुडाचिया येतुली ? । परी तोही हें बोली । करीचिना ॥ ३३ ॥
 मी काय सनकादिकांहूनि जवळां । परी तयांही नागवेचि हा चाळा । मी आवडेन काय प्रेमळां । गोकुळींचिया ऐसा ? ॥ ३४ ॥
 तयांतेंही लेकरपणें झकविलें । एकाचे गर्भवासही साहिले । परी विश्वरूप हें राहविलें । न दावीच कवणा ॥ ३५ ॥
 हा ठायवरी गुज । याचिये अंतरीचें हें निज । केवीं उराउरी मज । पुसों ये पां ? ॥ ३६ ॥
 आणि न पुसेंचि जरी म्हणे । तरी विश्वरूप देखिलियाविणें । सुख नोहेचि परी जिणें । तेंही विपायें ॥ ३७ ॥
 म्हणौनि आतां पुसों अळुमाळसें । मग करूं देवा आवडे तैसें । येणें प्रवर्तला साध्वसें । पार्थु बोलों ॥ ३८ ॥
 परी तेंचि ऐसेनि भावें । जें एका दो उत्तरांसवें । दावी विश्वरूप आघवें । झाडा देउनी ॥ ३९ ॥
 अहो वांसरूं देखिलियाचिसाठीं । धेनु खडबडोनि मोहें उठी । मग स्तनामुखाचिये भेटी । काय पान्हा धरे ? ॥ ४० ॥
 पाहा पां तया पांडवाचेनि नावें । जो कृष्ण रानीही प्रतिपाळूं धावे । तयांतें अर्जुनें जंव पुसावें । तंव साहील काई ? ॥ ४१ ॥
 तो सहजेंचि स्नेहाचें अवतरण । आणि येरु स्नेहा घातलें आहे माजवण । ऐसिये मिळवणी वेगळेपण । उरे हेंचि बहु ॥ ४२ ॥
 म्हणौनि अर्जुनाचिया बोलासरिसा । देव विश्वरूप होईल आपैसा । तोचि पहिला प्रसंगु ऐसा । ऐकिजे तरी ॥ ४३ ॥

अर्जुन उवाच ।

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।

यत्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

मग पार्थु देवातें म्हणे । जी तुम्ही मजकारणें । वाच्य केले जें न बोलणें । कृपानिधे ॥ ४४ ॥
 जें महाभूतें ब्रह्मीं आटती । जीव महदादीचे ठाव फिटती । तें जें देव होऊनि ठाकती । तें विसवणें शेषींचें ॥ ४५ ॥
 होतें हृदयाचिये परिवरीं । रोविलें कृपणाचिये परी । शब्दब्रह्मासही चोरी । जयाची केली ॥ ४६ ॥
 तें तुम्हीं आजि आपुलें । मजपुढां हियें फोडिलें । जया अध्यात्मा वोवाळिलें । ऐश्वर्य हरें ॥ ४७ ॥
 ते वस्तु मज स्वामी । एकिहेळां दिधली तुम्ही । हें बोलों तरी आम्ही । तुज पावोनि कैचे ॥ ४८ ॥
 परी साचचि महामोहाचिये पुरीं । बुडालेया देखोनि सीसवरी । तुवां आपणपें घालोनि श्रीहरी । मग काढिलें मातें ॥ ४९ ॥
 एक तूवांचूनि कांहीं । विश्वीं दुजियाची भाष नाहीं । कीं आमुचें कर्म पाहीं । जे आम्ही आथी म्हणों ॥ ५० ॥
 मी जगीं एक अर्जुनु । ऐसा देही वाहे अभिमानु । आणि कौरवातें इयां स्वजनु । आपुलें म्हणें ॥ ५१ ॥
 याहीवरी यातें मी मारीन । म्हणें तेणें पापें कें रिगेन । ऐसें देखत होतो दुःस्वप्न । तो चेवविला प्रभु ॥ ५२ ॥
 देवा गंधर्वनगरीची वस्ती । सोडूनि निघालों लक्ष्मीपती । होतो उदकाचिया आर्ती । रोहिणी पीत ॥ ५३ ॥
 जी किरडूं तरी कापडाचें । परी लहरी येत होतिया साचें । ऐसें वायां मरतया जीवाचें । श्रेय तुवां घेतलें ॥ ५४ ॥
 आपुलें प्रतिबिंब नेणता । सिंह कुहां घालील देखोनि आतां । ऐसा धरिजे तेवीं अनंता । राखिलें मातें ॥ ५५ ॥
 एन्हवीं माझा तरी येतुलेवरी । एथ निश्चय होता अवधारीं । जें आतांचि सातांही सागरीं । एकत्र मिळिजे ॥ ५६ ॥
 हें जगचि आघवें बुडावें । वरी आकाशहि तुटोनि पडावें । परी झुंजणें न घडावें । गोत्रजेशीं मज ॥ ५७ ॥
 ऐसिया अहंकाराचिये वाढी । मियां आग्रहजळीं दिधली होती बुडी । चांगचि तूं जवळां एन्हवीं काढी । कवणु मातें ॥ ५८ ॥
 नाथिलें आपण पां एक मानिलें । आणि नव्हतया नाम गोत्र ठेविलें । थोर पिसें होतें लागलें । परि राखिलें तुम्ही ॥ ५९ ॥

मागां जळत काढिलें जोहरीं । तें तें देहासीच भय अवधारीं । आतां हे जोहरवाहर दुसरी । चैतन्यासकट ॥ ६० ॥
दुराग्रह हिरण्याक्षें । माझी बुद्धि वसुंधरा सूदली काखे । मग माहार्णव गवाक्षें । रिघोनि ठेला ॥ ६१ ॥
तेथ तुझेनि गोसावीपणें । एकवेळ बुद्धीचिया ठाया येणें । हें दुसरें वराह होणें । पडिलें तुज ॥ ६२ ॥
ऐसें अपार तुझे केलें । एकी वाचा काय मी बोलें । परी पांचही पालव मोकलिले । मजप्रती ॥ ६३ ॥
तें कांहीं न वचेचि वायां । भलें यश फावलें देवराया । जे साद्यंत माया । निरसिली माझी ॥ ६४ ॥
आजीं आनंदसरोवरींचीं कमळें । तैसे हे तुझे डोळे । आपुलिया प्रसादाचीं राउळें । जयालार्गीं करिती ॥ ६५ ॥
हां हो तयाही आणि मोहाची भेटी । हे कायसी पाबळी गोठी ? । केउती मृगजळाची वृष्टी । वडवानळेंसीं ? ॥ ६६ ॥
आणि मी तंव दातारा । ये कृपेचिये रिघोनि गाभारां । घेत आहें चारा । ब्रह्मरसाचा ॥ ६७ ॥
तेणें माझा जी मोह जाये । एथ विस्मो कांहीं आहे ? । तरी उद्धरलों कीं तुझे पाये । शिवतले आहाती ॥ ६८ ॥

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥

पैं कमलायतडोळसा । सूर्यकोटितेजसा । मियां तुजपासोनि महेशा । परिसिलें आजीं ॥ ६९ ॥
इयें भूतें जयापरी होती । अथवा लया हन जैसेनि जाती । ते मजपुढां प्रकृती । विवंचिली देवें ॥ ७० ॥
आणि प्रकृती कीर उगाणा दिधला । वरि पुरुषाचाही ठावो दाविला । जयाचा महिमा पांघरोनि जाहला । धडौता वेदु ॥ ७१ ॥
जी शब्दराशी वाढे जिये । कां धर्माऐशिया रत्नांतें विये । ते एथिंचे प्रभेचे पाये । वोळगे म्हणौनि ॥ ७२ ॥
ऐसें अगाध माहात्म्य । जें सकळमार्गैकगम्य । जें स्वात्मानुभवरम्य । तें इयापरी दाविलें ॥ ७३ ॥
जैसा केरु फिटलिया आभाळीं । दिठी रिगे सूर्यमंडळीं । कां हातें सारुनि बाबुळीं । जळ देखिजे ॥ ७४ ॥
नातरी उकलतया सापाचे वेढे । जैसे चंदना खेव देणें घडे । अथवा विवसी पळे मग चढे । निधान हातां ॥ ७५ ॥
तैसी प्रकृती हे आड होती । ते देवेंचि सारोनि परौती । मग परतत्व माझिये मती । शेजार केलें ॥ ७६ ॥
म्हणौनि इयेविषयींचा मज देवा । भरंवसा कीर जाहला जीवा । परी आणीक एक हेवा । उपनला असे ॥ ७७ ॥
तो भिडां जरी म्हणों राहों । तरी आना कवणा पुसों जावों । काय तुजवांचोनि ठावो । जाणत आहों आम्ही ? ॥ ७८ ॥
जळचरु जळाचा आभारु धरी । बाळक स्तनपानीं उपरोधु करी । तरी तया जिणया श्रीहरी । आन उपायो असे ? ॥ ७९ ॥
म्हणौनि भीड सांकडी न धरवे । जीवा आवडे तेंही तुजपुढां बोलावें । तंव राहें म्हणितलें देवें । चाड सांगें ॥ ८० ॥

एवमेतद्यथाऽऽत्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

मग बोलिला तो किरीटी । म्हणे तुम्हीं केली जे गोठी । तिया प्रतीतीची दिठी । निवाली माझी ॥ ८१ ॥
आतां जयाचेनि संकल्पें । हे लोकपरंपरा होय हारपे । जया ठायातें आपणपें । मी ऐसें म्हणसी ॥ ८२ ॥
तें मुद्दल रूप तुझे । जेथूनि इयें द्विभुजें हन चतुर्भुजें । सुरकार्याचेनि व्याजें । घेवों घेवों येसी ॥ ८३ ॥
पैं जळशयनाचिया अवगणिया । कां मत्स्य कूर्म इया मिरवणिया । खेळु सरलिया तूं गुणिया । सांठविसी जेथ ॥ ८४ ॥
उपनिषदें जें गाती । योगिये हृदयीं रिगोनि पाहाती । जयातें सनकादिक आहाती । पोटाळुनियां ॥ ८५ ॥
ऐसें अगाध जें तुझे । विश्वरूप कानीं ऐकिजे । तें देखावया चित्त माझे । उतावीळ देवा ॥ ८६ ॥
देवें फेडूनियां सांकड । लोभें पुसिली जरी चाड । तरी हेंचि एकीं वाड । आतीं जी मज ॥ ८७ ॥

तुझे विश्वरूपपण आघवें। माझिये दिठीसि गोचर होआवें। ऐसी थोर आस जीवें। बांधोनि आहें ॥ ८८ ॥

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।

योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयाऽत्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

परी आणीक एक एथ शारङ्गी। तुज विश्वरूपातें देखावयालागीं। पै योग्यता माझिया आंगीं। असे कीं नाहीं ॥ ८९ ॥

हें आपलें आपण मी नेणें। तें कां नेणसी जरी देव म्हणे। तरी सरोगु काय जाणे। निदान रोगाचें ? ॥ ९० ॥

आणि जी आर्तीचेनि पडिभरें। आर्तु आपुली ठाकी पै विसरे। जैसा तान्हेला म्हणे न पुरे। समुद्र मज ॥ ९१ ॥

ऐशा सचाडपणाचिये भुली। न सांभाळवे समस्या आपुली। यालागीं योग्यता जेवीं माउली। बालकाची जाणे ॥ ९२ ॥

तयापरी श्रीजनार्दना। विचारिजो माझी संभावना। मग विश्वरूपदर्शना। उपक्रम कीजे ॥ ९३ ॥

तरी ऐसी ते कृपा करा। एहवीं नव्हे हें म्हणा अवधारा। वायां पंचमालापें बधिरा। सुख केउतें देणें ? ॥ ९४ ॥

एहवीं येकले बापियाचे तृषे। मेघ जगापुरतें काय न वर्षे ?। परी जहालीही वृष्टि उपखे। जन्ही खडकीं होय ॥ ९५ ॥

चकोरा चंद्रामृत फावलें। येरा आण वाहूनि काय वारिलें ?। परी डोळ्यांवीण पाहलें। वायां जाय ॥ ९६ ॥

म्हणौनि विश्वरूप तूं सहसा। दाविसी कीर हा भरवंसा। कां जे कडाडां आणि गहिंसा-। माजी नीत्य नवा तूं कीं ॥ ९७ ॥

तुझे औदार्य जाणों स्वतंत्र। देतां न म्हणसी पात्रापात्र। पै कैवल्या ऐसें पवित्र। जें वैरियांही दिधलें ॥ ९८ ॥

मोक्ष दुराराध्यु कीर होय। परी तोही आराधी तुझे पाय। म्हणौनि धाडिसी तेथ जाय। पाडकु जैसा ॥ ९९ ॥

तुवां सनकादिकांचेनि मानें। सायुज्यी सौरसु दिधला पूतने। जे विषाचेनि स्तनपानें। मारूं आली ॥ १०० ॥

हां गा राजसूय यागाचिया सभासदीं। देखतां त्रिभुवनाची मांदी। कैसा शतधा दुर्वाक्य शब्दीं। निस्तेजिलासी ॥ १०१ ॥

ऐशिया अपराधिया शिशुपाळा। आपणपें ठावो दिधला गोपाळा। आणि उत्तानचरणाचिया बाळा। काय ध्रुवपदीं चाड ? ॥ १०२ ॥

तो वना आला याचिलागीं। जे बैसावें पितयाचिया उत्संगीं। कीं तो चंद्रसूर्यादिकांपरिस जर्गीं। श्लाघ्यु केला ॥ १०३ ॥

ऐसा वनवासिया सकळां। देतां एकचि तूं धसाळा। पुत्रा आळवितां अजामिळा। आपणपें देसी ॥ १०४ ॥

जेणें उरीं हाणितलासि पांपरा। तयाचा चरणु वाहासी दातारा। अझुनी वैरियांचिया कलेवरा। विसंबसीना ॥ १०५ ॥

ऐसा अपकारियां तुझा उपकारु। तूं अपात्रीही परी उदारु। दान म्हणौनि दारवठेकरु। जाहलासी बळीचा ॥ १०६ ॥

तूतें आराधी ना आयकें। होती पुंसा बोलावित कौतुकें। तिये वैकुंठीं तुवां गणिके। सुरवाडु केला ॥ १०७ ॥

ऐसीं पाहूनि वायाणीं मिषें। आपणपें देवों लागसी वानिवसें। तो तूं कां अनारिसें। मजलागीं करिसी ॥ १०८ ॥

हां गा दुभतयाचेनि पवाडें। जे जगाचें फेडी सांकडें। तिये कामधेनूचे पाडे। काय भुकेले ठाती ? ॥ १०९ ॥

म्हणौनि मियां जें विनविलें कांहीं। तें देव न दाखविती हें कीर नाहीं। परी देखावयालागीं देईं। पात्रता मज ॥ ११० ॥

तुझे विश्वरूप आकळे। ऐसे जरी जाणसी माझे डोळे। तरी आर्तीचे डोहळे। पुरवीं देवा ॥ १११ ॥

ऐसीं ठायेंठावो विनंती। जंव करूं सरला सुभद्रापती। तंव तया षड्गुणचक्रवतीं। साहवेचिना ॥ ११२ ॥

तो कृपापीयूषसजळु। आणि येरु जवळां आला वर्षाकाळु। नाना कृष्ण कोकिळु। अर्जुन वसंतु ॥ ११३ ॥

नातरी चंद्रबिंब वाटोळें। देखोनि क्षीरसागर उचंबळे। तैसा दुणेंही वरी प्रेमबळें। उल्लसितु जाहला ॥ ११४ ॥

मग तिये प्रसन्नतेचेनि आटोपें। गाजोनि म्हणितलें सकृपें। पार्था देख देख अमुपें। स्वरूपें माझीं ॥ ११५ ॥

एक विश्वरूप देखावें। ऐसा मनोरथु केला पांडवें। कीं विश्वरूपमय आघवें। करुनि घातलें ॥ ११६ ॥

बाप उदार देवो अपरिमितु। याचक स्वेच्छा सदोदितु। असे सहस्रवरी देतु। सर्वस्व आपुलें ॥ ११७ ॥

अहो शेषाचेहि डोळे चोरिले। वेद जयालागीं झकविले। लक्ष्मीयेही राहविलें। जिव्हार जें ॥ ११८ ॥

तें आतां प्रकटुनी अनेकधा। करीत विश्वरूपदर्शनाचा धांदा। बाप भाग्या अगाधा। पार्थाचिया ॥ ११९ ॥

जो जागता स्वप्नावस्थे जाये । तो जेवीं स्वप्नींचें आघवें होये । तेवीं अनंत ब्रह्मकटाह आहे । आपणचि जाहला ॥ १२० ॥
ते सहसा मुद्रा सोडिली । आणि स्थूळदृष्टीची जवनिका फेडिली । किंबहुना उघडिली । योगऋद्धी ॥ १२१ ॥
परी हा हें देखेल की नाही । ऐसी सेचि न करी कांहीं । एकसरां म्हणतसे पाहीं । स्नेहातुर ॥ १२२ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ५ ॥

अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें । आणि तेंचि दावूं तरी काय दाविलें । आतां देखें आघवें भरिलें । माझ्याचि रूपीं ॥ १२३ ॥
एकें कृशें एकें स्थूळें । एकें ऱ्हस्वें एकें विशाळें । पृथुतरें सरळें । अप्रांतें एकें ॥ १२४ ॥
एकें अनावरें प्रांजळें । सव्यापारें एकें निश्चळें । उदासीनें स्नेहाळें । तीत्रें एकें ॥ १२५ ॥
एकें घूर्णितें सावधें । असलगें एकें अगाधें । एकें उदारें अतिबद्धें । क्रुद्धें एकें ॥ १२६ ॥
एकें शांतें सन्मदें । स्तब्धें एकें सानदें । गर्जितें निःशब्दें । सौम्यें एकें ॥ १२७ ॥
एकें साभिलाषें विरक्तें । उन्नितें एकें निद्रितें । परितुष्टें एकें आर्तें । प्रसन्नें एकें ॥ १२८ ॥
एकें अशस्त्रें सशस्त्रें । एकें रौद्रें अतिमित्रें । भयानकें एकें पवित्रें । लयस्थें एकें ॥ १२९ ॥
एकें जनलीलाविलासें । एकें पालनशीलें लालसें । एकें संहारकें सावेशें । साक्षिभूतें एकें ॥ १३० ॥
एवं नानाविधें परी बहुवसें । आणि दिव्यतेजप्रकाशें । तेवींचि एकएका ऐसें । वर्णेंही नव्हे ॥ १३१ ॥
एकें तातलें साडेपंधरें । तैसी कपिलवर्णें अपारें । एकें सर्वांगीं जैसें सेंदुरें । डवरलें नभ ॥ १३२ ॥
एकें सावियाचि चुळुकी । जैसें ब्रह्मकटाह खचिलें माणिकीं । एकें अरुणोदयासारिखीं । कुंकुमवर्णें ॥ १३३ ॥
एकें शुद्धस्फटिकसोज्वळें । एकें इंद्रनीळसुनीळें । एकें अंजनवर्णें सकाळें । रक्तवर्णें एकें ॥ १३४ ॥
एकें लसत्कांचनसम पिंवळीं । एकें नवजलदश्यामळीं । एकें चापेगौरीं केवळीं । हरितें एकें ॥ १३५ ॥
एकें तप्तताम्रतांबडीं । एकें श्वेतचंद्र चोखडीं । ऐसीं नानावर्णें रूपडीं । देखें माझीं ॥ १३६ ॥
हे जैसे कां आनान वर्ण । तैसें आकृतींही अनारिसेपण । लाजा कंदर्प रिघाला शरण । तैसीं सुंदरें एकें ॥ १३७ ॥
एकें अतिलावण्यसाकारें । एकें स्निग्धवपु मनोहरें । शृंगारश्रियेचीं भांडारें । उघडिलीं जैसीं ॥ १३८ ॥
एकें पीनावयवमांसाळें । एकें शुष्कें अति विक्राळें । एकें दीर्घकठें विताळें । विकटें एकें ॥ १३९ ॥
एवं नानाविधाकृती । इयां पाहतां पारु नाहीं सुभद्रापती । ययांच्या एकेकीं अंगप्रांतीं । देख पां जग ॥ १४० ॥

पश्यादित्यान्वसूनुद्रान् अश्विनौ मरुतस्तथा ।

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥

जेथ उन्मीलन होत आहे दिठी । तेथ पसरती आदित्यांचिया सृष्टी । पुढती निमीलनीं मिठीं । देत आहाती ॥ १४१ ॥
वदनींचिया वाफेसवें । होत ज्वाळामय आघवें । जेथ पावकादिक पावे । समूह वसूंचा ॥ १४२ ॥
आणि भ्रूलतांचे शेवट । कोपें मिळों पाहतीं एकवट । तेथ रुद्रगणांचे संघाट । अवतरत देखें ॥ १४३ ॥
पैं सौम्यतेचा बोलावा । मिती नेणिजे अश्विनौदेवां । श्रोत्रीं होती पांडवा । अनेक वायु ॥ १४४ ॥
यापरी एकेकाचिये लीळे । जन्मती सुरसिद्धांचीं कुळें । ऐसीं अपारें आणि विशाळें । रूपें इयें पाहीं ॥ १४५ ॥
जयांतें सांगावया वेद बोबडे । पहावया काळाचेंही आयुष्य थोकडें । धातयाही परी न सांपडे । ठाव जयांचा ॥ १४६ ॥

जयातें देवत्रयी कधीं नायके । तियें इयें प्रत्यक्ष देख अनेकें । भोगीं आश्चर्याची कवतिकें । महासिद्धी ॥ १४७ ॥

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥

इया मूर्तीचिया किरिटी । रोममूर्ळीं देखें पां सृष्टी । सुरतरुतळवटीं । तृणांकुर जैसे ॥ १४८ ॥
चंडवाताचेनि प्रकाशें । उडत परमाणु दिसती जैसे । भ्रमत ब्रह्मकटाह तैसें । अवयवसंधीं ॥ १४९ ॥
एथ एकैकाचिया प्रदेशीं । विश्व देख विस्तारेंशी । आणि विश्वाही परौतें मानसीं । जरी देखावें वर्ते ॥ १५० ॥
तरी इयेही विषयींचें कांहीं । एथ सर्वथा सांकडें नाहीं । सुखें आवडे तें माझिया देहीं । देखसी तूं ॥ १५१ ॥
ऐसें विश्वमूर्ती तेणें । बोलिलें कारुण्यपूर्णें । तंव देखत आहे कीं नाहीं न म्हणे । निवांतुचि येरु ॥ १५२ ॥
एथ कां पां हा उगला ? । म्हणौनि श्रीकृष्णें जंव पाहिला । तंव आर्तीचें लेणें लेइला । तैसाचि आहे ॥ १५३ ॥

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

मग म्हणें उत्कंठे वोहट न पडे । अझुनी सुखाची सोय न सांपडे । परी दाविलें तें फुडें । नाकळेचि यया ॥ १५४ ॥
हे बोलौनि देवो हांसिले । हांसौनि देखणियातें म्हणितलें । आम्हीं विश्वरूप तरी दाविलें । परी न देखसीच तूं ॥ १५५ ॥
यया बोला येरें विचक्षणें । म्हणितलें हां जी कवणासी तें उणें ? । तुम्ही बकाकरवीं चांदिणें । चरऊं पहा मा ॥ १५६ ॥
हां हो उटोनियां आरिसा । आंधळिया दाऊं बैसा । बहिरियापुढें हृषीकेशा । गाणीव करा ॥ १५७ ॥
मकरंदकणाचा चारा । जाणतां घालूनि दर्दुरा । वायां धाडा शारङ्गधरा । कोपा कवणा ॥ १५८ ॥
जें अतींद्रिय म्हणौनि व्यवस्थिलें । केवळ ज्ञानदृष्टीचिया भागा फिटलें । तें तुम्हीं चर्मचक्षूपुढें सूदलें । मी कैसेनि देखें ॥ १५९ ॥
परी हें तुमचें उणें न बोलावें । मीचि साहें तेंचि बरवें । एथ आथि म्हणितलें देवें । मानूं बापा ॥ १६० ॥
साच विश्वरूप जरी आम्ही दावावें । तरी आधीं देखावया सामर्थ्य कीं द्यावें । परी बोलत बोलत प्रेमभावें । धसाळ गेलों ॥ १६१ ॥
काय जाहलें न वाहतां भुईं पेरिजे । तरी तो वेलु विलया जाइजे । तरी आतां माझें निजरूप देखिजे । तें दृष्टी देवों तुज ॥ १६२ ॥
मग तिया दृष्टी पांडवा । आमुचा ऐश्वर्ययोग आघवा । देखोनियां अनुभवा । माजिवडा करीं ॥ १६३ ॥
ऐसें तेणें वेदांतवेद्यें । सकळ लोक आद्यें । बोलिलें आराध्यें । जगाचेनि ॥ १६४ ॥

संजय उवाच ।
एवमुक्त्वा ततो राजन् महायोगेश्वरो हरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥ ९ ॥

पैं कौरवकुलचक्रवर्ती । मज हाचि विस्मयो पुढतपुढती । जे श्रियेहूनि त्रिजगतीं । सदैव असे कवणी ? ॥ १६५ ॥
ना तरी खुणेचें वानावयालागीं । श्रुतीवांचूनि दावा पां जगीं । ना सेवकपण तरी आंगीं । शेषाच्याचि आथी ॥ १६६ ॥
हां हो जयाचेनि सोसें । शिणत आठही पहार योगी जैसे । अनुसरलें गरुडाऐसें । कवण आहे ? ॥ १६७ ॥
परी तें आघवेंचि एकीकडे ठेलें । सापें कृष्णसुख एकंदरें जाहलें । जिये दिवूनि जन्मले । पांडव हे ॥ १६८ ॥
परी पांचांही आंतु अर्जुना । श्रीकृष्ण सावियाचि जाहला अधीना । कामुक कां जैसा अंगना । आपैता कीजे ॥ १६९ ॥

पढविलें पाखरूं ऐसें न बोले । यापरी क्रीडामृगही तैसा न चले । कैसें दैव एथें सुरवाडलें । तें जाणों न ये ॥ १७० ॥
 आजि हें परब्रह्म सगळें । भोगावया सदैव याचेचि डोळे । कैसे वाचेनि हन लळे । पाळीत असे ॥ १७१ ॥
 हा कोपे कीं निवांतु साहे । हा रुसे तरी बुझावीत जाये । नवल पिसें लागलें आहे । पार्थाचें देवा ॥ १७२ ॥
 एन्हवीं विषय जिणोनि जन्मले । जे शुकादिक दादुले । ते विषयोचि वानितां जाहले । भाट ययाचें ॥ १७३ ॥
 हा योगियांचें समाधिधन । कीं होऊनि ठेले पार्थाआधीन । यालागीं विस्मयो माझें मन । करीतसे राया ॥ १७४ ॥
 तेवींचि संजय म्हणे कायसा । विस्मयो एथें कौरवेशा । श्रीकृष्णें स्वीकारिजे तया ऐसा । भाग्योदय होय ॥ १७५ ॥
 म्हणौनि तो देवांचा रावो । म्हणे पार्थाते तुज दृष्टि देवों । जया विश्वरूपाचा ठावो । देखसी तूं ॥ १७६ ॥
 ऐसी श्रीमुखौनि अक्षरें । निघती ना जंव एकसरें । तंव अविद्येचे आंधारें । जावोंचि लागे ॥ १७७ ॥
 तीं अक्षरें नव्हती देखा । ब्रह्मसाम्राज्यदीपिका । अर्जुनालागीं चित्कळिका । उजळलिया श्रीकृष्णें ॥ १७८ ॥
 मग दिव्यचक्षुप्रकाशु प्रगटला । तया ज्ञानदृष्टी फांटा फुटला । ययापरी दाविता जाहला । ऐश्वर्य आपुलें ॥ १७९ ॥
 हे अवतार जे सकळ । ते जिये समुद्रींचे कां कल्लोळ । विश्व हें मृगजळ । जया रश्मीस्तव दिसे ॥ १८० ॥
 जिये अनादिभूमिके निटे । चराचर हें चित्र उमटे । आपणपें श्रीवैकुण्ठें । दाविलें तया ॥ १८१ ॥
 मागां बाळपणीं येणें श्रीपती । जें एक वेळ खादली होती माती । तें कोपोनियां हातीं । यशोदां धरिला ॥ १८२ ॥
 मग भेणें भेणें जैसें । मुखीं झाडा द्यावयाचेनि मिसें । चवदाही भुवनें सावकाशें । दाविलीं तिये ॥ १८३ ॥
 ना तरी मधुवनीं ध्रुवासि केलें । जैसें कपोल शंखें शिवतलें । आणि वेदांचियेही मतीं ठेलें । तें लागला बोलों ॥ १८४ ॥
 तैसा अनुग्रहो पै राया । श्रीहरी केला धनंजया । आतां कवणेकडेही माया । ऐसी भाष नेणेंचि तो ॥ १८५ ॥
 एकसरें ऐश्वर्यतेजें पाहलें । तया चमत्काराचें एकार्णव जाहलें । चित्त समाजीं बुडोनि ठेलें । विस्मयाचिया ॥ १८६ ॥
 जैसा आब्रह्म पूर्णोदकीं । पव्हे मार्कंडेय एकाकीं । तैसा विश्वरूप कौतुकीं । पार्थु लोळे ॥ १८७ ॥
 म्हणे केवढें गगन एथ होतें । तें कवणें नेलें पां केउतें । तीं चराचर महाभूतें । काय जाहलीं ? ॥ १८८ ॥
 दिशांचे ठावही हारपले । आधोर्ध्व काय नेणों जाहले । चेडलिया स्वप्न तैसे गेले । लोकाकार ॥ १८९ ॥
 नाना सूर्यतेजप्रतापें । सचंद्र तारांगण जैसें लोपे । तैसीं गिळिलीं विश्वरूपें । प्रपंचरचना ॥ १९० ॥
 तेव्हां मनासी मनपण न स्फुरे । बुद्धि आपणपें न सांवरें । इंद्रियांचे रश्मी माघारे । हृदयवरी भरले ॥ १९१ ॥
 तेथ ताटस्थ्या ताटस्थ्य पडिलें । टकासी टक लागले । जैसें मोहनास्त्र घातलें । विचारजातां ॥ १९२ ॥
 तैसा विस्मितु पाहे कोडें । तंव पुढां होतें चतुर्भुज रूपडें । तेंचि नानारूप चहूंकडे । मांडोनि ठेलें ॥ १९३ ॥
 जैसें वर्षाकाळींचे मेघौडे । कां महाप्रळयींचे तेज वाढे । तैसें आपणावीण कवणीकडे । नेदीचि उरों ॥ १९४ ॥
 प्रथम स्वरूपसमाधान । पावोनि ठेला अर्जुन । सवेचि उघडी लोचन । तंव विश्वरूप देखें ॥ १९५ ॥
 इहीचि दोहीं डोळां । पाहावें विश्वरूपा सकळा । तो श्रीकृष्णें सोहळा । पुरविला ऐसा ॥ १९६ ॥

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥

मग तेथ सैघ देखे वदनं । जैसी रमानायकाचीं राजभुवनें । नाना प्रगटलीं निधानें । लावण्यश्रियेचीं ॥ १९७ ॥
 कीं आनंदाची वनें सासिन्नलीं । जैसी सौंदर्या राणीव जोडली । तैसीं मनोहरें देखिलीं । हरीचीं वक्त्रें ॥ १९८ ॥
 तयांही माजीं एकैकें । सावियाचि भयानकें । काळरात्रीचीं कटकें । उठवलीं जैसीं ॥ १९९ ॥
 कीं मृत्यूसीचि मुखें जाहलीं । हो कां जें भयाचीं दुर्गें पन्नासिलीं । कीं महाकुंडें उघडलीं । प्रळयानळाचीं ॥ २०० ॥
 तैसी अद्भुतें भयासुरें । तेथ वदनं देखिलीं वीरें । आणिकें असाधारणें साळकारें । सौम्यें बहुतें ॥ २०१ ॥

पैं ज्ञानदृष्टीचेनि अवलोकें । परी वदनांचा शेवटु न टके । मग लोचन तें कवतिकें । लागला पाहों ॥ २०२ ॥
 तंव नानावर्णें कमळवनें । विकासिलीं तैसे अर्जुनें । डोळे देखिले पालिंगनें । आदित्यांचीं ॥ २०३ ॥
 तेथेंचि कृष्णमेघांचिया दाटी- । माजी कल्पांत विजूचिया स्फुटी । तैसिया वन्हि पिंगळा दिठी । भ्रूभंगातळीं ॥ २०४ ॥
 हें एकैक आश्चर्य पाहतां । तिये एकेचि रूपीं पंडुसुता । दर्शनाची अनेकता । प्रतिफळली ॥ २०५ ॥
 मग म्हणे चरण ते कवणेकडे । केउते मुकुट कें दोर्दडें । ऐसी वाढविताहे कोडें । चाड देखावयाची ॥ २०६ ॥
 तेथ भाग्यनिधि पार्था । कां विफलत्व होईल मनोरथा । काय पिनाकपाणीचिया भातां । वायकांडी आहाती ? ॥ २०७ ॥
 ना तरी चतुराननाचिये वाचे । काय आहाती लटिकिया अक्षरांचे साचे ? । म्हणौनि साद्यंतपण अपारांचे । देखिलें तेणें ॥ २०८ ॥
 जयाची सोय वेदां नाकळे । तयाचे सकळावयव एकेचि वेळे । अर्जुनाचे दोन्ही डोळे । भोगिते जाहले ॥ २०९ ॥
 चरणौनि मुकुटवरी । देखत विश्वरूपाची थोरी । जे नाना रत्न अळंकारीं । मिरवत असे ॥ २१० ॥
 परब्रह्म आपुलेनि आंगें । ल्यावया आपणचि जाहला अनेगें । तियें लेणीं मी सांगें । काइसयासारिखीं ॥ २११ ॥
 जिये प्रभेचिये झळाळा । उजाळु चंद्रादित्यमंडळा । जे महातेजाचा जिव्हाळा । जेणें विश्व प्रगटे ॥ २१२ ॥
 तो दिव्यतेज शृंगारु । कोणाचिये मतीसी होय गोचरु । देव आपणपेंचि लेइले ऐसें वीरु । देखत असे ॥ २१३ ॥
 मग तेथेंचि ज्ञानाचिया डोळां । पहात करपल्लवां जंव सरळा । तंव तोडित कल्पांतीचिया ज्वाळा । तैसीं शस्त्रें झळकत देखे ॥ २१४ ॥
 आपण आंग आपण अलंकार । आपण हात आपण हतियार । आपण जीव आपण शरीर । देखें चराचर कोंदलें देवें ॥ २१५ ॥
 जयाचिया किरणांचे निखरपणें । नक्षत्रांचे होत फुटाणे । तेजें खिरडला वन्हि म्हणे । समुद्री रिघों ॥ २१६ ॥
 मग कालकूटकल्लोळीं कवळिलें । नाना महाविजूचें दांग उमटलें । तैसे अपार कर देखिले । उदितायुधी ॥ २१७ ॥

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।
 सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

कीं भेणें तेथूनि काढिली दिठी । मग कंठमुगुट पहातसे किरीटी । तंव सुरतरुची सृष्टी । जयांपासोनि कां जाहली ॥ २१८ ॥
 जिये महासिद्धींचीं मूळपीठें । शिणली कमळा जेथ वावटे । तैसीं कुसुमें अति चोखटें । तुरंबिलीं देखिलीं ॥ २१९ ॥
 मुगुटावरी स्तबक । ठायीं ठायीं पूजाबंध अनेक । कंठीं रुळताति अलौकिक । माळादंड ॥ २२० ॥
 स्वर्गें सूर्यतेज वेढिलें । जैसे पंधरेनें मेरूतें मढिलें । तैसें नितंबावरी गाढिलें । पीतांबरु झळके ॥ २२१ ॥
 श्रीमहादेवो कापुरें उटिला । कां कैलासु पारजें डवरिला । नाना क्षीरोदकें पांघरविला । क्षीरार्णवो जैसा ॥ २२२ ॥
 जैसी चंद्रमयाची घडी उपलविली । मग गगनाकरवीं बुंधी घेवविली । तैसीं चंदनपिंजरी देखिली । सर्वांगीं तेणें ॥ २२३ ॥
 जेणें स्वप्रकाशा कांतीं चढे । ब्रह्मानंदाचा निदाघु मोडे । जयाचेनि सौरभ्यें जीवित जोडे । वेदवतीये ॥ २२४ ॥
 जयाचे निर्लेप अनुलेपु करी । जे अनंगुही सर्वांगीं धरी । तया सुगंधाची थोरी । कवण वानी ? ॥ २२५ ॥
 ऐसी एकैक शृंगारशोभा । पाहतां अर्जुन जातसें क्षोभा । तेवींचि देवो बैसला कीं उभा । का शयालु हें नेणवें ॥ २२६ ॥
 बाहेर दिठी उघडोनि पाहे । तंव आघवें मूर्तिमय देखत आहे । मग आतां न पाहें म्हणौनि उगा राहे । तरी आंतुही तैसेचि ॥ २२७ ॥
 अनावरें मुखें समोर देखे । तयाभेणें पाठीमोरा जंव ठाके । तंव तयाहीकडे श्रीमुखें । करचरण तैसेचि ॥ २२८ ॥
 अहो पाहतां कीर प्रतिभासे । एथ नवलावो काय असे ? । परि न पाहतांही दिसे । चोज आइका ॥ २२९ ॥
 कैसें अनुग्रहाचें करणें । पार्थाचें पाहणें आणि न पाहणें । तयाही सकट नारायणें । व्यापूनि घेतलें ॥ २३० ॥
 म्हणौनि आश्चर्याच्या पुरीं एकीं । पडिला ठायेठाव थडीं ठाकी । तंव चमत्काराचिया आणिकीं । महार्णवीं पडे ॥ २३१ ॥
 तैसा अर्जुनु असाधारणें । आपुलिया दर्शनाचेनि विंदाणें । कवळूनि घेतला तेणें । अनंतरूपें ॥ २३२ ॥
 तो विश्वतोमुख स्वभावे । आणि तेचि दावावयालागीं पांडवें । प्रार्थिला आतां आघवें । होऊनि ठेला ॥ २३३ ॥

आणि दीपें कां सूर्ये प्रगटे । अथवा निमुटलिया देखावेंचि खुंटे । तैसी दिठी नव्हे जे वैकुंठें । दिधली आहे ॥ २३४ ॥
 म्हणौनि किरीटीसि दोहीं परी । तें देखणें देखें अंधारी । हें संजयो हस्तिनापुरी । सांगतसे राया ॥ २३५ ॥
 म्हणे किंबहुना अवधारिलें । पार्थे विश्वरूप देखिलें । नाना आभरणीं भरलें । विश्वतोमुख ॥ २३६ ॥

दिवि सूर्य सहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।
 यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥

तिये अंगप्रभेचा देवा । नवलावो काइसया ऐसा सांगावा । कल्पांतीं एकुचि मेळावा । द्वादशादित्यांचा होय ॥ २३७ ॥
 तैसे ते दिव्यसूर्य सहस्रवरी । जरी उदयजती कां एकेचि अवसरीं । तन्ही तया तेजाची थोरी । उपमूं नये ॥ २३८ ॥
 आघवयाचि विजूंचा मेळावा कीजे । आणि प्रळयागनीची सर्व सामग्री आणिजे । तेवींचि दशकुही मेळविजे । महातेजांचा ॥ २३९ ॥
 तन्ही तिये अंगप्रभेचेनि पाडें । हें तेज कांहीं कांहीं होईल थोडें । आणि तया ऐसें कीर चोखडें । त्रिशुद्धी नोहे ॥ २४० ॥
 ऐसें महात्म्य या श्रीहरीचें सहज । फांकतसे सर्वांगीचें तेज । तें मुनिकृपा जी मज । दृष्ट जाहलें ॥ २४१ ॥

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नम् प्रविभक्तमनेकधा ॥ अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पांडवस्तदा ॥ १३ ॥

आणि तिये विश्वरूपीं एकीकडे । जग आघवें आपुलेनि पवाडें । जैसे महोदधीमाजीं बुडबुडे । सिनानें दिसती ॥ २४२ ॥
 कां आकाशीं गंधर्वनगर । भूतळीं पिपीलिका बांधे घर । नाना मेरुवरी सपूर । परमाणु बैसले ॥ २४३ ॥
 विश्व आघवेंचि तयापरी । तया देवचक्रवर्तींचिया शरीरीं । अर्जुन तिये अवसरीं । देखता जाहला ॥ २४४ ॥

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।
 प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १४ ॥

तेथ एक विश्व एक आपण । ऐसें अळुमाळ होतें जें दुजेपण । तेंही आटोनि गेलें अंतःकरण । विरालें सहसा ॥ २४५ ॥
 आंतु आनंदा चेडरें जाहलें । बाहेरि गात्रांचें बळ हारपोनि गेलें । आपाद पां गुंतलें । पुलकांचलें ॥ २४६ ॥
 वार्षिये प्रथमदशे । वोहळलया शैलांचें सर्वांग जैसे । विरूढे कोमलांकुरीं तैसे । रोमांच जाहले ॥ २४७ ॥
 शिवतला चंद्रकरीं । सोमकांतु द्रावो धरी । तैसिया स्वेदकणिका शरीरीं । दाटलिया ॥ २४८ ॥
 माजीं सापडलेनि अलिकुळें । जळावरी कमळकळिका जेवीं आंदोळे । तेवीं आंतुलिया सुखोर्मींचेनि बळें । बाहेरि कापे ॥ २४९ ॥
 कर्पूरकदळीचीं गर्भपुटें । उकलतां कापुराचेनि कोंदाटें । पुलिका गळती तेवीं थेंबुटें । नेत्रौनि पडती ॥ २५० ॥
 उदयलेनि सुधाकरें । जैसा भरलाचि समुद्र भरे । तैसा वेळोवेळां उर्मिभरें । उचंबळत असे ॥ २५१ ॥
 ऐसा सात्त्विकांही आठां भावां । परस्परें वर्ततसे हेवा । तेथ ब्रह्मानंदाची जीवा । राणीव फावली ॥ २५२ ॥
 तैसाचि तया सुखानुभवापाठीं । केला द्वैताचा सांभाळु दिठी । मग उसासौनि किरीटी । वास पाहिली ॥ २५३ ॥
 तेथ बैसला होता जिया सवा । तियाचिया कडे मस्तक खालविला देवा । जोडून करसंपुट बरवा । बोलतु असे ॥ २५४ ॥

अर्जुन उवाच ।

पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूतविशेषसंघान् ॥ ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थ मृषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्य

म्हणे जयजयाजी स्वामी । नवल कृपा केली तुम्हीं । जें हें विश्वरूप कीं आम्हीं । प्राकृत देखों ॥ २५५ ॥
 परि साचचि भलें केलें गोसाविया । मज परितोषु जाहला साविया । जी देखलासि जो इया । सृष्टीसी तूं आश्रयो ॥ २५६ ॥
 देवा मंदराचेनि अंगलगें । ठायीं ठायीं श्वापदांचीं दागें । तैसीं इयें तुझ्या देहीं अनेगें । देखतसें भुवनें ॥ २५७ ॥
 अहो आकाशचिये खोळे । दिसती ग्रहगणांचीं कुळें । कां महावृक्षीं अविसाळें । पक्षिजातीचीं ॥ २५८ ॥
 तयापरी श्रीहरी । तुझिया विश्वात्मकीं इये शरीरीं । स्वर्गु देखतसें अवधारीं । सुरगणेंसीं ॥ २५९ ॥
 प्रभु महाभूतांचें पंचक । येथ देखत आहे अनेक । आणि भूतग्राम एकेक । भूतसृष्टीचें ॥ २६० ॥
 जी सत्यलोक तुजमाजीं आहे । देखिला चतुराननु हा नोहे ? । आणि येरीकडे जंव पाहें । तंव कैलासुही दिसे ॥ २६१ ॥
 श्रीमहादेव भवानियेशीं । तुझ्या दिसतसे एके अंशीं । आणि तूंतेंही गा हृषीकेशी । तुजमाजीं देखे ॥ २६२ ॥
 पै कश्यपादि ऋषिकुळें । इयें तुझिया स्वरूपीं सकळें । देखतसें पाताळें । पन्नगेंशीं ॥ २६३ ॥
 किंबहुना त्रैलोक्यपती । तुझिया एकेकाचि अवयवाचिये भिंती । इयें चतुर्दशभुवनें चित्राकृती । अंकुरलीं जाणों ॥ २६४ ॥
 आणि तेथिंचे जे जे लोक । ते चित्ररचना जी अनेक । ऐसें देखतसे अलोकिक । गांभीर्य तुजें ॥ २६५ ॥

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽनंतरूपम् ।

नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥ १६ ॥

त्या दिव्यचक्षुंचेनि पैसें । चहुंकडे जंव पाहात असें । तंव दोर्दडीं कां जैसें । आकाश कोभैलें ॥ २६६ ॥
 तैसे एकचि निरंतर । देवा देखत असें तुझे कर । करीत आघवेचि व्यापार । एकेचि काळीं ॥ २६७ ॥
 मग महाशून्याचेनि पैसारें । उघडलीं ब्रह्मकटाहाचीं भांडारें । तैसीं देखतसें अपारें । उदरें तुझीं ॥ २६८ ॥
 जी सहस्रशीर्षयाचें देखिलें । कोडीवरी होताति एकीवेळें । की परब्रह्मचि वदनफळें । मोडोनि आलें ॥ २६९ ॥
 तैसीं वक्त्रें जी जेउतीं तेउतीं । तुझीं देखितसे विश्वमूर्ती । आणि तयाचिपरी नेत्रपंक्ती । अनेका सेंघ ॥ २७० ॥
 हें असो स्वर्ग पाताळ । की भूमी दिशा अंतराळ । हे विवक्षा ठेली सकळ । मूर्तिमय देखतसें ॥ २७१ ॥
 हें तुजवीण एकादियाकडे । परमाणूहि एतुला कोडें । अवकाशु पाहतसें परि न सांपडे । ऐसें व्यापिलें तुवां ॥ २७२ ॥
 इये नानापरी अपरिमितें । जेतुलीं साठविलीं होतीं महाभूतें । तेतुलाहि पवाडु तुवां अनंतें । कोदला देखतसें ॥ २७३ ॥
 ऐसा कवणें ठायाहूनि तूं आलासी । एथ बैसलासि की उभा आहासि । आणि कवणिये मायेचिये पोटीं होतासी । तुजें ठाण केवढें
 तुजें रूप वय कैसें । तुजपैलीकडे काय असे । तूं काइसयावरी आहासि ऐसें । पाहिलें मियां ॥ २७५ ॥
 तंव देखिलें जी आघवेचि । तरि आतां तुज ठावो तूंचि । तूं कवणाचा नव्हेसि ऐसाचि । अनादि आयता ॥ २७६ ॥
 तूं उभा ना बैठा । दिघडु ना खुजटा । तुज तळीं वरी वैकुंठा । तूंचि आहासी ॥ २७७ ॥
 तूं रूपें आपणयांचि ऐसा । देवा तुझी तूंचि वयसा । पाठीं पोट परेशा । तुजें तूं गा ॥ २७८ ॥
 किंबहुना आतां । तुजें तूंचि आघवे अनंता । हें पुढत पुढती पाहतां । देखिलें मियां ॥ २७९ ॥
 परि या तुझिया रूपाआंतु । जी उणीव एक असे देखतु । जे आदि मध्य अंतु । तिन्हीं नाहीं ॥ २८० ॥
 एन्हवीं गिंवसिलें आघवां ठायीं । परि सोय न लाहेचि कहीं । म्हणौनि त्रिशुद्धी हे नाहीं । तिन्ही एथ ॥ २८१ ॥
 एवं आदिमध्यांतरहिता । तूं विश्वेश्वरा अपरिमिता । देखिलासि जी तत्त्वतां । विश्वरूपा ॥ २८२ ॥
 तुज महामूर्तीचिया आंगी । उमटलिया पृथक् मूर्ती अनेगी । लेइलासी वानेपरींची आंगीं । ऐसा आवडतु आहासी ॥ २८३ ॥
 नाना पृथक् मूर्ती तिया द्रुमवल्ली । तुझिया स्वरूपमहाचळीं । दिव्यालंकार फुलीं फळीं । सासिन्नलिया ॥ २८४ ॥
 हो कां जे महोदधीं तूं देवा । जाहलासि तरंगमूर्ती हेलावा । कीं तूं एक वृक्षु बरवा । मूर्तिफळीं फळलासी ॥ २८५ ॥
 जी भूतीं भूतळ मांडिलें । जैसें नक्षत्रीं गगन गुढलें । तैसें मूर्तिमय भरलें । देखतसें तुजें रूप ॥ २८६ ॥

जी एकेकीच्या अंगप्रांतीं। होय जाय हें त्रिजगती। एवढियाही तुझ्या आंगीं मूर्तीं। कीं रोमा जालिया ॥ २८७ ॥
 ऐसा पवाडु मांडूनि विश्वाचा। तूं कवण पां एथ कोणाचा। हें पाहिलें तंव आमुचा। सारथी तोचि तूं ॥ २८८ ॥
 तरी मज पाहतां मुकुंदा। तूं ऐसाचि व्यापकु सर्वदा। मग भक्तानुग्रहें तया मुग्धा। रूपातें धरिसी ॥ २८९ ॥
 कैसें चहूं भुजांचें सांवळें। पाहतां वोल्हावती मन डोळे। खेंव देऊं जाइजे तरी आकळे। दोहींचि बाहीं ॥ २९० ॥
 ऐसी मूर्ति कोडिसवाणी कृपा। करुनि होसी ना विश्वरूपा। कीं अमुचियाचि दिठी सलेपा। जें सामान्यत्वे देखिती ॥ २९१ ॥
 तरी आतां दिठीचा विटाळु गेला। तुवां सहजें दिव्यचक्षु केला। म्हणौनि यथारूपें देखवला। महिमा तुझा ॥ २९२ ॥
 परी मकरतुंडामागिलेकडे। तोचि होतासि तूं एवढें। रूप जाहलासि हें फुडें। वोळखिलें मियां ॥ २९३ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।
 पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥

नोहे तोचि हा शिरी ?। मुकुट लेडलासि श्रीहरी। परी आतांचें तेज आणि थोरी। नवल कीं बहु हें ॥ २९४ ॥
 तेंचि हें वरिलियेचि हातीं। चक्र परिजितया आयती। सांवरितासि विश्वमूर्ती। ते न मोडे खूण ॥ २९५ ॥
 येरीकडे तेचि हे नोहे गदा। आणि तळिलिया दोनी भुजा निरायुधा। वागोरे सांवरावया गोविंदा। संसरिलिया ॥ २९६ ॥
 आणि तेणेंचि वेगें सहसा। माझिया मनोरथासरिसा। जाहलासि विश्वरूपा विश्वेशा। म्हणौनि जाणें ॥ २९७ ॥
 परी कायसें बा हें चोज। विस्मयो करावयाहि पाडू नाहीं मज। चित्त होऊनि जातसें निर्बुज। आश्चर्ये येणें ॥ २९८ ॥
 हें एथ आथि कां येथ नाहीं। ऐसें श्वसोही नये कांहीं। नवल अंगप्रभेची नवाई। कैसी कोंदली सैध ॥ २९९ ॥
 एथ अग्नीचीही दिठी करपत। सूर्य खद्योतु तैसा हारपत। ऐसें तीव्रपण अद्भुत। तेजाचें यया ॥ ३०० ॥
 हो कां महातेजाचिया महार्णवीं। बुडोनि गेली सृष्टी आघवी। कीं युगांतविजुंच्या पालवीं। झांकलें गगन ॥ ३०१ ॥
 नातरी संहारतेजाचिया ज्वाळा। तोडोनि माचू बांधला अंतराळां। आतां दिव्य ज्ञानाचिया डोळां। पाहवेना ॥ ३०२ ॥
 उजाळु अधिकाधिक बहुवसु। धडाडीत आहे अतिदाहसु। पडत दिव्यचक्षुंसही त्रासु। न्याहाळितां ॥ ३०३ ॥
 हो कां जे महाप्रळयींचा भडाडु। होता काळाग्निरुद्राचिया ठायीं गूढु। तो तृतीयनयनाचा मढू। फुटला जैसा ॥ ३०४ ॥
 तैसें पसरलेनि प्रकाशें। सैध पांचवनिया ज्वाळांचे वळसे। पडतां ब्रह्मकटाह कोळसे। होत आहाती ॥ ३०५ ॥
 ऐसा अद्भुत तेजोराशी। जन्मा नवल म्यां देखिलासी। नाहीं व्याप्ती आणि कांतीसी। पारु जी तुझिये ॥ ३०६ ॥

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
 त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

देवा तूं अक्षर। औटाविये मात्रेसि पर। श्रुती जयाचें घर। गिंवसीत आहाती ॥ ३०७ ॥
 जें आकाराचें आयतन। जें विश्वनिक्षेपैकनिधान। तें अव्यय तूं गहन। अविनाश जी ॥ ३०८ ॥
 तूं धर्माचा वोलावा। अनादिसिद्ध तूं नित्य नवा। जाणें मी सदतिसावा। पुरुष विशेष तूं ॥ ३०९ ॥

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यं अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।
 पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ १९ ॥

तूं आदिमध्यांतरहितु। स्वसामर्थ्ये तूं अनंतु। विश्वबाहु अपरिमितु। विश्वचरण तूं ॥ ३१० ॥

पैं चंद्र चंडांशु डोळां । दावितासि कोपप्रसाद लीळा । एकां रुससी तमाचिया डोळां । एकां पाळितोसि कृपादृष्टी ॥ ३११ ॥
 जी एवंविधा तूंतें । मी देखतसें हें निरुतें । पेटलें प्रळयाग्नीचें उजितें । तैसें वक्त्र हें तुझे ॥ ३१२ ॥
 वणिवेनि पेटले पर्वत । कवळूनि ज्वाळांचे उभड उठत । तैसी चाटीत दाढा दांत । जीभ लोळे ॥ ३१३ ॥
 इये वदनीचिया उबा । आणि जी सर्वांगकांतीचिया प्रभा । विश्व तातलें अति क्षोभा । जात आहे ॥ ३१४ ॥

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।
 दृष्ट्वाऽद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥

कां जे द्यौर्लोक आणि पाताळ । पृथिवी आणि अंतराळ । अथवा दशदिशा समाकुळ । दिशाचक्र ॥ ३१५ ॥
 हें आघवेंचि तुंवा एकें । भरलें देखत आहे कौतुकें । परि गगनाहीसकट भयानकें । आप्लविजे जेवीं ॥ ३१६ ॥
 नातरी अद्भुतरसाचिया कल्लोळीं । जाहली चवदाही भुवनांसि कडियाळीं । तैसें आश्चर्यचि मग मी आकळीं । काय एक ? ॥ ३१७ ॥
 नावरे व्याप्ती हे असाधारण । न साहवे रूपाचें उग्रपण । सुख दूरी गेलें परि प्राण । विपायें धरीजे ॥ ३१८ ॥
 देवा ऐसें देखोनि तूंतें । नेणों कैसें आलें भयाचें भरितें । आतां दुःखकल्लोळीं झळंबतें । तिन्हीं भुवनें ॥ ३१९ ॥
 एन्हवीं तुज महात्मयाचें देखणें । तरि भयदुःखासि कां मेळवणें ? । परि हें सुख नव्हेचि जेणें गुणें । तें जाणवत आहे मज ॥ ३२० ॥
 जंव तुझे रूप नोहे दिठें । तंव जगासि संसारिक गोमटें । आतां देखिलासि तरी विषयविटें । उपनला त्रासु ॥ ३२१ ॥
 तेवींचि तुज देखिलियासाठीं । काय सहसा तुज देवों येईल मिठी । आणि नेदीं तरी शोकसंकटीं । राहों केवीं ? ॥ ३२२ ॥
 म्हणौनि मागां सरो तंव संसारु । आडवीत येतसे अनिवारु । आणि पुढां तूं तंव अनावरु । न येसि घेवों ॥ ३२३ ॥
 ऐसा माझारलिया सांकडां । बापुड्या त्रैलोक्याचा होतसे हुरडा । हा ध्वनि जी फुडा । चोजवला मज ॥ ३२४ ॥
 जैसा आरंबळला आगीं । तो समुद्रा ये निवावयालागीं । तंव कल्लोळपाणियाचिया तरंगीं । आगळा बिहे ॥ ३२५ ॥
 तैसें या जगासि जाहलें । तूंतें देखोनि तळमळित ठेलें । यामाजीं पैल भले । ज्ञानशूरांचे मेळावे ॥ ३२६ ॥

अमी हि त्वां सुरसंघा विशन्ति केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।
 स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः स्तुवन्ति त्वां सुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥

हे तुझेनि आगिकें तेजें । जाळूनि सर्व कर्मांचीं बीजें । मिळत तुज आंतु सहजें । सद्भावेसीं ॥ ३२७ ॥
 आणिक एक सावियाचि भयभीरु । सर्वस्वें धरूनि तुझी मोहरु । तुज प्रार्थिताति करु । जोडोनियां ॥ ३२८ ॥
 देवा अविद्यार्णवीं पडिलों । जी विषयवागुरें आंतुडलों । स्वर्गसंसाराचिया सांकडलों । दोही भागीं ॥ ३२९ ॥
 ऐसें आमुचें सोडवणें । तुजवांचोनि कीजेल कवणें ? । तुज शरण गा सर्वप्राणें । म्हणत देवा ॥ ३३० ॥
 आणि महर्षी अथवा सिद्ध । कां विद्याधरसमूह विविध । हे बोलत तुज स्वस्तिवाद । करिती स्तवन ॥ ३३१ ॥

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोश्मपाश्च ।
 गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घा वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥

हे रुद्रादित्यांचे मेळावे । वसु हन साध्य आघवे । अश्विनौ देव विश्वेदेव विभवं । वायुही हे जी ॥ ३३२ ॥
 अवधारा पितर हन गंधर्व । पैल यक्षरक्षोगण सर्व । जी महेंद्रमुख्य देव । कां सिद्धादिक ॥ ३३३ ॥
 हे आघवेचि आपुलालिया लोकीं । सोत्कंठित अवलोकीं । हे महामूर्ती दैविकी । पाहात आहाती ॥ ३३४ ॥

मग पाहात पाहात प्रतिक्षणीं। विस्मित होऊनि अंतःकरणीं। करित निजमुकटीं वोवाळणी। प्रभुजी तुज ॥ ३३५ ॥
 ते जय जय घोष कलरवें। स्वर्ग गाजविताती आघवे। ठेवित ललाटावरी बरवे। करसंपुट ॥ ३३६ ॥
 तिये विनयद्रुमाचिये आरवीं। सुरवाडली सात्त्विकांची माधवी। म्हणौनि करसंपुटपल्लवीं। तूं होतासि फळ ॥ ३३७ ॥

रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।
 बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाऽहम् ॥ २३ ॥

जी लोचनां भाग्य उदेलें। मना सुखाचें सुयाणें पाहलें। जे अगाध तुझें देखिलें। विश्वरूप इहीं ॥ ३३८ ॥
 हें लोकत्रयव्यापक रूपडें। पाहतां देवांही वचक पडे। याचें सन्मुखपण जोडें। भलतयाकडुनी ॥ ३३९ ॥
 ऐसें एकचि परी विचित्रें। आणि भयानकें वक्त्रें। बहुलोचन हे सशस्त्रें। अनंतभुजा ॥ ३४० ॥
 अनंत चारु बाहु चरण। बहूदर आणि नानावर्ण। कैसें प्रतिवदनी मातलेपण। आवेशाचें ॥ ३४१ ॥
 हो कां महाकल्पाचिया अंतीं। तवकलेनि यमें जेउततेउतीं। प्रळयाग्नीचीं उजितीं। आंबुखिलीं जैसीं ॥ ३४२ ॥
 नातरी संहारत्रिपुरारीचीं यंत्रें। कीं प्रळयभैरवाचीं क्षेत्रें। नाना युगांतशक्तीचीं पात्रें। भूतखिचा वोढविलीं ॥ ३४३ ॥
 तैसीं जियेतियेकडे। तुझीं वक्त्रें जीं प्रचंडें। न समाती दरीमाजीं सिंव्हाडे। तैसे दशन दिसती रागीट ॥ ३४४ ॥
 जैसें काळरात्रीचेनि अंधारें। उल्हासत निघतीं संहारखेंचरें। तैसिया वदनीं प्रळयरुधिरें। काटलिया दाढा ॥ ३४५ ॥
 हें असो काळें अवंतिलें रण। कां सर्व संहारें मातलें मरण। तैसें अतिभिंगुळवाणेंपण। वदनीं तुझिये ॥ ३४६ ॥
 हे बापुडी लोकसृष्टी। मोटकीये विपाइली दिठी। आणि दुःखकालिंदीचिया तटीं। झाड होऊनि ठेली ॥ ३४७ ॥
 तुज महामृत्यूचिया सागरीं। आतां हे त्रैलोक्य जीविताची तरी। शोकदुर्वातलहरी। आंदोळत असे ॥ ३४८ ॥
 एथ कोपोनि जरी वैकुण्ठें। ऐसें हन म्हणिले अवचटें। जें तुज लोकांचें काई वाटे ?। तूं ध्यानसुख हें भोगीं ॥ ३४९ ॥
 तरी जी लोकांचें कीर साधारण। वायां आड सूतसे वोडण। केवीं सहसा म्हणे प्राण। माझेचि कांपती ॥ ३५० ॥
 ज्या मज संहाररुद्र वासिपे। ज्या मजभेणें मृत्यु लपे। तो मी एथें अहाळबाहळीं कापें। ऐसें तुवां केलें ॥ ३५१ ॥
 परि नवल बापा हे महामारी। इया नाम विश्वरूप जरी। हे भ्यासुरपणें हारी। भयासि आणी ॥ ३५२ ॥

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।
 दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ २४ ॥

ठेलीं महाकाळेंसि हटेंतटें। तैसी कित्तीएकें मुखें रागिटें। इहीं वाढोनियां धाकुटें। आकाश केलें ॥ ३५३ ॥
 गगनाचेंनि वाडपणें नाकळे। त्रिभुवनीचियाही वारिया न वेंटाळे। ययाचेनि वाफा आगी जळे। कैसें धडाडीत असे ॥ ३५४ ॥
 तेवींचि एकसारखें एक नोहे। एथ वर्णावर्णांचा भेदु आहे। हो कां जें प्रळयीं सावावो लाहे। वन्हं ययाचा ॥ ३५५ ॥
 जयाचिये आंगींची दीप्ती येवढी। जे त्रैलोक्य कीजे राखोंडी। कीं तयाही तोंडें आणि तोंडीं। दांत दाढा ॥ ३५६ ॥
 कैसा वारया धनुर्वात चढला। समुद्र कीं महापुरीं पडिला। विषाग्नि मारा प्रवर्तला। वडवानळासी ॥ ३५७ ॥
 हळाहळ आगी पियालें। नवल मरण मारा प्रवर्तलें। तैसें संहारतेजा या जाहलें। वदन देखा ॥ ३५८ ॥
 परी कोणें मानें विशाळ। जैसें तुटलिया अंतराळ। आकाशासि कव्हळ। पडोनि ठेलें ॥ ३५९ ॥
 नातरी काखे सूनि वसुंधरी। जें हिरण्याक्षु रिगाला विवरीं। तें उघडले हाटकेश्वरीं। जेवीं पाताळकुहर ॥ ३६० ॥
 तैसा वक्त्रांचा विकाशु। माजीं जिव्हांचा आगळाचि आवेशु। विश्व न पुरे म्हणौनि घांसु। न भरीचि कोंडें ॥ ३६१ ॥

आणि पाताळव्याळांचिया फूत्कारीं। गरळज्वाळा लागती अंबरीं। तैसी पसरलिये वदनदरी-
। मार्जी हे जिव्हा ॥ ३६२ ॥

काढूनि प्रळयविजूंचीं जुंबाडें। जैसें पन्नासिलें गगनाचे हुडे। तैसे आवाळुवांवरी आंकडे। धगधगीत दाढांचे ॥ ३६३ ॥

आणि ललाटपटाचिये खोळे। कैसें भयातें भेडविताती डोळे। हो कां जे महामृत्यूचे उमाळे। कडवसां राहिले ॥ ३६४ ॥

ऐसें वाऊनि भयाचें भोज। एथ काय निपजवूं पाहातोसि काज। तें नेणों परी मज। मरणभय आलें ॥ ३६५ ॥

देवा विश्वरूप पहावयाचे डोहळे। केले तिये पावलों प्रतिफळें। बापा देखिलासि आतां डोळे। निवावे तैसे निवाले ॥ ३६६ ॥

अहो देहो पार्थिव कीर जाये। ययाची काकुळती कवणा आहे। परि आतां चैतन्य माझे विपायें। वांचे कीं न वांचे ॥ ३६७ ॥

एन्हवीं भयास्तव आंग कांपे। नावेक आगळें तरी मन तापे। अथवा बुद्धिही वासिपे। अभिमानु विसरिजे ॥ ३६८ ॥

परी येतुलियाही वेगळा। जो केवळ आनदैककळा। तया अंतरात्मयाही निश्चळा। शियारी आली ॥ ३६९ ॥

बाप साक्षात्काराचा वेधु। कैसा देशधडी केला बोधु। हा गुरुशिष्यसंबंधु। विपायें नांदे ॥ ३७० ॥

देवा तुझ्या ये दर्शनीं। जें वैकल्य उपजलें आहे अंतःकरणीं। तें सावरावयालागीं गंवसणी। धैर्याची करितसें ॥ ३७१ ॥

तंव माझेनि नामें धैर्य हारपलें। कीं तयाहीवरी विश्वरूपदर्शन जाहलें। हें असो परि मज भलें आतुडविलें। उपदेशा इया ॥ ३७२ ॥

जीव विसंवावयाचिया चाडा। सैघ धांवाधांवी करितसे बापुडा। परि सोयही कवणेंकडां। न लभे एथ ॥ ३७३ ॥

ऐसें विश्वरूपाचिया महामारी। जीवित्व गेलें आहे चराचरीं। जी न बोलें तरि काय करीं। कैसेनि राहें ? ॥ ३७४ ॥

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ।

दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥

पैं अखंड डोळ्यांपुढें। फुटलें जैसें महाभयाचें भाडें। तैशीं तुझीं मुखें वितंडें। पसरलीं देखें ॥ ३७५ ॥

असो दांत दाढांची दाटी। न झांकवे मा दों दों वोठीं। सैघ प्रळयशस्त्रांचिया दाट कांटी। लागलिया जैशा ॥ ३७६ ॥

जैसें तक्षका विष भरलें। हो कां जे काळरात्रीं भूत संचरलें। कीं आग्नेयास्त्र परजिलें। वज्राग्नि जैसें ॥ ३७७ ॥

तैशीं तुझीं वक्त्रें प्रचंडें। वरि आवेश हा बाहेरी वोसंडे। आले मरणरसाचे लोढे। आम्हांवरी ॥ ३७८ ॥

संहारसमयींचा चंडानिळु। आणि महाकल्पांत प्रळयानळु। या दोहीं जै होय मेळु। तैं काय एक न जळे ? ॥ ३७९ ॥

तैसीं संहारकें तुझीं मुखें। देखोनि धीरु कां आम्हां पारुखे ?। आतां भुललों मी दिशा न देखें। आपणपें नेणें ॥ ३८० ॥

मोटकें विश्वरूप डोळां देखिलें। आणि सुखाचें अवर्षण पडिलें। आतां जापाणीं जापाणीं आपुलें। अस्ताव्यस्त हें ॥ ३८१ ॥

ऐसें करिसी म्हणौनि जरी जाणें। तरी हे गोष्टी सांगावीं कां मी म्हणें। आतां एक वेळ वांचवी जी प्राणें। या स्वरूपप्रळयापासोनि

जरी तूं गोसावी आमुचा अनंता। तरी सुई वोडण माझिया जीविता। सांटवी पसारा हा मागुता। महामारीचा ॥ ३८३ ॥

आइकें सकळ देवांचिया परदेवते। तुवां चैतन्यें गा विश्व वसतें। तें विसरलासी हें उपरतें। संहारूं आदरिलें ॥ ३८४ ॥

म्हणौनि वेगीं प्रसन्न होई देवराया। संहरीं संहरीं आपुली माया। काढीं मातें महाभया-। पासोनियां ॥ ३८५ ॥

हा ठायवरी पुढतपुढतीं। तूतें म्हणजे बहुवा काकुळती। ऐसा मी विश्वमूर्तीं। भेडका जाहलों ॥ ३८६ ॥

जैं अमरावतीये आला धाडा। तैं म्यां एकलेनि केला उवेडा। जो मी काळाचियाही तोंडा। वासिपु न धरीं ॥ ३८७ ॥

परी तया आंतुल नव्हे हें देवा। एथ मृत्यूसही करुनि चढावा। तुवां आमुचाचि घोटू भरावा। या सकळ विश्वेंसीं ॥ ३८८ ॥

कैसा नव्हता प्रळयाचा वेळु। गोखा तूंचि मिनलासि काळु। बापुडा हा त्रिभुवनगोळु। अल्पायु जाहला ॥ ३८९ ॥

अहा भाग्या विपरीता। विघ्न उठिलें शांत करितां। कटाकटा विश्व गेलें आतां। तूं लागलासि ग्रासूं ॥ ३९० ॥

हें नव्हे मा रोकडें। सैघ पसरूनियां तोंडें। कवळितासि चहूंकडे। सैन्यें इयें ॥ ३९१ ॥

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः ।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथाऽसौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥

नोहेति ? हे कौरवकुळींचे वीर । आंधळिया धृतराष्ट्राचे कुमर । हे गेले गेले सहपरिवार । तुझिया वदनीं ॥ ३९२ ॥
आणि जे जे यांचेनि सावायें । आले देशोदेशींचे राये । त्यांचें सांगावया जावों न लाहे । ऐसें सरकटित आहासी ॥ ३९३ ॥
मदमुखाचिया संघटा । घेत आहासि घटघटां । आरणीं हन थाटा । देतासि मिठी ॥ ३९४ ॥
जंत्रावरिचील मार । पदातींचे मोगर । मुखाआंत भार । हारपताति मा ॥ ३९५ ॥
कृतांताचिया जावळी । जें एकचि विश्वातें गिळी । तियें कोटीवरी सगळीं । गिळितासि शस्त्रें ॥ ३९६ ॥
चतुरंगा परिवारा । संजोडियां रहंवरां । दांत न लाविसी मा परमेश्वरा । कसा तुष्टलासि बरवा ॥ ३९७ ॥
हां गा भीष्माऐसा कवणु । सत्यशौर्यनिपुणु । तोही आणि ब्राह्मण द्रोणु । ग्रासिलासि कटकटा ॥ ३९८ ॥
अहा सहस्रकराचा कुमरु । एथ गेला गेला कर्णवीरु । आणि आमुचिया आघवयांचा केरु । फेडिला देखें ॥ ३९९ ॥
कटकटा धातया । कैसें जाहलें अनुग्रहा यया । मियां प्रार्थूनि जगा बापुडिया । आणिलें मरण ॥ ४०० ॥
मागां थोडिया बहुवा उपपत्ती । येणें सांगितलिया विभूती । तैसा नसेचि मा पुढती । बैसलों पुसों ॥ ४०१ ॥
म्हणौनि भोग्य तें त्रिशुद्धी न चुके । आणि बुद्धिही होणारासारिखी ठाके । माझ्या कपाळी पिटावें लोके । तें लोटेल कांढ्यां ॥ ४०२ ॥
पूर्वी अमृतही हातां आलें । परी देव नसतीचि उगले । मग काळकूट उठविलें । शेवटीं जैसें ॥ ४०३ ॥
परी तें एकबगी थोडें । केलिया प्रतिकारामाजिवडें । आणि तिये अवसरीचें तें सांकडें । निस्तरविलें शंभू ॥ ४०४ ॥
आतां हा जळतां वारा कें वेंटाळे ? । कोणा हे विषा भरलें गगन गिळे ? । महाकाळेंसि कें खेळें ? । आंगवत असे ॥ ४०५ ॥
ऐसा अर्जुन दुःखें शिणतु । शोचित असे जिवाआंतु । परी न देखें तो प्रस्तुतु । अभिप्राय देवाचा ॥ ४०६ ॥
जे मी मारिता हे कौरव मरते । ऐसेनि वेंटाळिला होता मोहें बहुते । तो फेडावयालागीं अनतें । हें दाखविलें निज ॥ ४०७ ॥
अरे कोणही कोणातें न मारी । एथ मीचि हो सर्व संहारीं । हें विश्वरूपव्याजें हरी । प्रकटित असे ॥ ४०८ ॥
परी वायांचि व्याकुलता । ते न चोजवेचि पंडुसुता । मग अहा कंपु नव्हता । वाढवित असे ॥ ४०९ ॥

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।
केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ २७ ॥

तेथ म्हणे पाहा हो एके वेळे । सासिकवचेसि दोन्ही दळें । वदनीं गेलीं आभाळें । गगनीं कां जैसी ॥ ४१० ॥
कां महाकल्पाचिया शेवटीं । जें कृतांतु कोपला होय सृष्टी । तें एकविसांही स्वर्गां मिठी । पाताळासकट दे ॥ ४११ ॥
नातरी उदासीनें दैवें । संचकाचीं वैभवं । जेथींचीं तेथ स्वभावं । विलया जाती ॥ ४१२ ॥
तैसी सासिन्नली सैन्ये एकवटें । इये मुखीं जाहलीं प्रविष्टें । परी एकही तोंडौनि न सुटे । कैसें कर्म देखा ॥ ४१३ ॥
अशोकाचे अंगवसे । चघळिले कन्हेनि जैसे । लोक वक्त्रामाजीं तैसे । वायां गेले ॥ ४१४ ॥
परि सिसाळें मुकुटेंसी । पडिली दाढांचे सांडसीं । पीठ होत कैसीं । दिसत आहाती ॥ ४१५ ॥
तियें रत्नें दांतांचिये सवडीं । कूट लागलें जिभेच्या बुडीं । कांहीं कांहीं आगरडीं । द्रष्टांचीं माखलीं ॥ ४१६ ॥
हो कां जे विश्वरूपें काळें । ग्रासिलीं लोकांचीं शरीरें बळें । परि जीवित्व देहींचीं सिसाळें । अवश्य कीं राखिलीं ॥ ४१७ ॥
तैसीं शरीरामाजीं चोखडीं । इयें उत्तमांगें होतीं फुडीं । म्हणौनि महाकाळाचियाही तोंडीं । परि उरलीं शेखीं ॥ ४१८ ॥
मग म्हणे हें काई । जन्मलयां आन मोहरचि नाहीं । जग आपैसेंचि वदनडोहीं । संचारताहे ॥ ४१९ ॥
यया आपेंआप आघविया सृष्टी । लागलिया आहाति वदनाच्या वाटीं । आणि हा जेथिचिया तेथ मिठी । देतसे उगला ॥ ४२० ॥

ब्रह्मादिक समस्त । उंचा मुखामार्जी धांवत । येर सामान्य हे भरत । ऐलीच वदनी ॥ ४२१ ॥
आणीकही भूतजात । तें उपजलेचि ठायीं ग्रासित । परि याचिया मुखा निभ्रांत । न सुटेचि कांहीं ॥ ४२२ ॥

यथा नदीनाम् बहवोऽम्बुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।
तथा तवामी नरलोकवीरा विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ २८ ॥

जैसे महानदीचे वोघ । वहिले ठाकित्ती समुद्राचें आंग । तैसें आघवाचिकडूनि जग । प्रवेशत मुखीं ॥ ४२३ ॥
आयुष्यपंथें प्राणिगणी । करोनि अहोरात्रांची मोवणी । वेगें वक्त्रामिळणीं । साधिजत आहाती ॥ ४२४ ॥

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।
तथैव नाशाय विशन्ति लोका स्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥

जळतया गिरीच्या गवखा- । मार्जी घापती पतंगाचिया झाका । तैसे समग्र लोक देखा । इये वदनीं पडती ॥ ४२५ ॥
परि जेतुलें येथ प्रवेशलें । तें तातलिया लोहें पाणीचि पां गिळिलें । वहवटींहि पुसिलें । नामरूप तयांचें ॥ ४२६ ॥

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वद्भिः ।
तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥

आणि येतुलाही आरोगण । करितां भुके नाहीं उणेपण । कैसें दीपन असाधारण । उदयलें यया ॥ ४२७ ॥
जैसा रोगिया ज्वराहूनि उठिला । का भणगा दुकाळु पाहला । तैसा जिभांचा लळलळाटु देखिला । आवाळुवें चाटितां ॥ ४२८ ॥
तैसें आहाराचे नावें कांहीं । तोंडापासूनि उरलेंचि नाहीं । कैसी समसमीत नवाई । भुकेलेपणाची ॥ ४२९ ॥
काय सागराचा घोटु भरावा ? । कीं पर्वताचा घांसु करावा ? । ब्रह्मकटाहो घालावा । आघवाचि दाढे ॥ ४३० ॥
दिशा सगळियाचि गिळाविया । चांदिणिया चाटूनि घ्याविया । ऐसें वर्तत आहे साविया । लोलुप्य बा तुझे ॥ ४३१ ॥
जैसा भोगीं कामु वाढे । कां इंधनें आगीसि हाकाक चढे । तैसी खातखातांचि तोंडें । खाखातें ठेलीं ॥ ४३२ ॥
कैसें एकचि केवढें पसरलें । त्रिभुवन जिव्हाग्रीं आहे टेकलें । जैसें कां कवीठ घातलें । वडवानळीं ॥ ४३३ ॥
ऐसीं अपार वदनें । आतां येतुलीं कैचीं त्रिभुवनें । कां आहारु न मिळतां येणें मानें । वाढविलीं सैघ ॥ ४३४ ॥
अगा हा लोकु बापुडा । जाहला वदनज्वाळां वरपडा । जैसी वणवेयाचिया वेढां । सांपडती मृगें ॥ ४३५ ॥
आतां तैसें यां विश्वा जाहालें । देव नव्हे हें कर्म आलें । कां जग चळचळां पांगिलें । काळजाळें ॥ ४३६ ॥
आतां इये अंगप्रभेचिये वागुरे । कोणीकडूनि निगिजेल चराचरें । हीं वक्त्रें नोहेती जोहारें । वोडवलीं जगा ॥ ४३७ ॥
आगी आपुलेनि दाहकपणें । कैसेनि पोळिजे तें नेणे । परी जया लागे तया प्राणें । सुटिकाची नाहीं ॥ ४३८ ॥
नातरी माझेनि तिखटपणें । कैसें निवटे हें शस्त्र कायि जाणें । कां आपुलियां मारा नेणें । विष जैसें ॥ ४३९ ॥
तैसी तुज कांहीं । आपुलिया उग्रपणाची सेचि नाहीं । परी ऐलीकडिले मुखीं खाई । हो सरली जगाची ॥ ४४० ॥
अगा आत्मा तूं एकु । सकळ विश्वव्यापकु । तरी कां आम्हां अंतकु । तैसा वोडवलासी ? ॥ ४४१ ॥
तरी मियां सांडिली जीवित्वाची चाड । आणि तुवांही न धरावी भीड । मनीं आहे तें उघड । बोल पां सुखें ॥ ४४२ ॥
किती वाढविसी या उग्ररूपा । आंगीचें भगवंतपण आठवीं बापा । नाहीं तरी कृपा । मजपुरती पाही ॥ ४४३ ॥

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।
विज्ञातुमिच्छामिभवन्तमाद्यं न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥

तरी एक वेळ वेदवेद्या । जी त्रिभुवनैक आद्या । विनवणी विश्ववंद्या । आइकें माझी ॥ ४४४ ॥
ऐसें बोलोनि वीरें । चरण नमस्कारिलें शिरें । मग म्हणें तरी सर्वेश्वरें । अवधारिजो ॥ ४४५ ॥
मियां होआवया समाधान । जी पुसिलें विश्वरूपध्यान । आणि एकेंचि काळें त्रिभुवन । गिळितुचि उठिलासी ॥ ४४६ ॥
तरी तूं कोण कां येतुलीं । इयें भ्यासुरें मुखें कां मेळविलीं । आघवियाचि करीं परिजिलीं । शस्त्रें कांह्या ॥ ४४७ ॥
जी जंव तंव रागीटपणें । वाढोनि गगना आणितोसि उणें । कां डोळे करूनि भिंगुळवाणे । भेडसावीत आहासी ॥ ४४८ ॥
एथ कृतांतेंसि देवा । कासया किजतसे हेवा । हा आपुला तुवां सांगावा । अभिप्राय मज ॥ ४४९ ॥
या बोला म्हणे अनंतु । मी कोण हें आहासी पुसतु । आणि कायिसयालागीं असे वाढतु । उग्रतेसी ॥ ४५० ॥

श्रीभगवानुवाच ।

कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ॥ ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्र

तरी मी काळु गा हें फुडें । लोक संहारावयालागीं वाढें । सैध पसरिलीं आहातीं तोंडें । आतां ग्रासीन हें आघवें ॥ ४५१ ॥
एथ अर्जुन म्हणे कटकटा । उबगिलों मागिल्या संकटा । म्हणौनि आळविला तंव वोखटा । उवाइला हा ॥ ४५२ ॥
तेवींचि कठिण बोलें आसतुटी । अर्जुन होईल हिंपुटी । म्हणौनि सवेंचि म्हणे किरीटी । परि आन एक असे ॥ ४५३ ॥
तरी आतांचिये संहारवाहरे । तुम्हीं पांडव असा बाहिरे । तेथ जातजातां धनुर्धरें । सांवरिले प्राण ॥ ४५४ ॥
होता मरणमहामारीं गेला । तो मागुता सावधु जाहला । मग लागला बोला । चित्त देऊं ॥ ४५५ ॥
ऐसें म्हणिजत आहे देवें । अर्जुना तुम्ही माझे हें जाणावें । येर जाण मी आघवें । सरलों ग्रासूं ॥ ४५६ ॥
वज्रानळीं प्रचंडीं । जैसी घापे लोणियाची उंडी । तैसें जग हें माझिया तोंडीं । तुवां देखिलें जें ॥ ४५७ ॥
तरी तयामाझारीं कांहीं । भरंवसेनि उणें नाहीं । इये वायांचि सैन्यें पाहीं । बरवतें आहाती ॥ ४५८ ॥
ऐसा चतुरंगाचिया संपदा । करित महाकाळेंसीं स्पर्धा । वांटिवेचिया मदा । वघळले जे ॥ ४५९ ॥
हे जे मिळोनियां मेळे । कुंथती वीरवृत्तीचेनि बळें । यमावरी गजदळें । वाखाणिजताती ॥ ४६० ॥
म्हणती सृष्टीवरी सृष्टी करूं । आण वाहूनि मृत्यूतें मारूं । आणि जगाचा भरूं । घोंटु यया ॥ ४६१ ॥
पृथ्वी सगळीचि गिळूं । आकाश वरिच्यावरी जाळूं । कां बाणवरी खिळूं । वारयातें ॥ ४६२ ॥
बोल हतियेराहूनि तिखट । दिसती अग्निपरिस दासट । मारकपणें काळकूट । महुर म्हणत ॥ ४६३ ॥
तरी हे गंधर्वनगरींचे उमाळे । जाण पोकळीचे पेंडवळें । अगा चित्रीव फळें । वीर हे देखें ॥ ४६४ ॥
हां गा मृगजळाचा पूर आला । दळ नव्हे कापडाचा साप केला । इया शृंगारूनियां खाला । मांडिलिया पै ॥ ४६५ ॥

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून्भुंक्ष्व राज्यं समृद्धम् ।

मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

येर चेष्टवितें जें बळ । तें मागांचि मियां ग्रासिलें सकळ । आतां कोल्हारिचे वेताळ । तैसे निर्जीव हे आहाती ॥ ४६६ ॥
हालविती दोरी तुटली । तरी तियें खांबावरील बाहुलीं । भलतेणें लोटिलीं । उलथोनि पडती ॥ ४६७ ॥
तैसा सैन्याचा यया बगा । मोडतां वेळू न लगेल पै गा । म्हणौनि उठीं उठीं वेगां । शाहाणा होई ॥ ४६८ ॥

तुवां गोग्रहणाचेनि अवसरें। घातलें मोहनास्त्र एकसरें। मग विराटाचेनि महाभेडें उत्तरें। आसडूनि नागाविलें ॥ ४६९ ॥
 आतां हें त्याहूनि निपटारें जहालें। निवटीं आयितें रण पडिलें। घेई यश रिपु जिंतिले। एकलेनि अर्जुनें ॥ ४७० ॥
 आणि कोरडें यशचि नोहे। समग्र राज्यही आलें आहे। तूं निमित्तमात्रचि होयें। सव्यसाची ॥ ४७१ ॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णां तथान्यानपि योधवीरान् ।
 मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥ ३४ ॥

द्रोणाचा पाडु न करीं। भीष्माचें भय न धरीं। कैसेनि कर्णावरी। परजूं हें न म्हण ॥ ४७२ ॥
 कोण उपायो जयद्रथा कीजे। हें न चिंतूं चित्त तुझें। आणिकही आथि जे जे। नावाणिगे वीर ॥ ४७३ ॥
 तेही एक एक आघवें। चित्रींचे सिंहाडे मानावे। जैसे वोलेनि हातें घ्यावें। पुसोनियां ॥ ४७४ ॥
 यावरी पांडवा। काइसा युद्धाचा मेळावा ?। हा आभासु गा आघवा। येर ग्रासिलें मियां ॥ ४७५ ॥
 जेव्हां तुवां देखिले। हे माझिया वदनीं पडिले। तेव्हांचि यांचें आयुष्य सरलें। आतां रितीं सोपें ॥ ४७६ ॥
 म्हणौनि वहिला उठीं। मियां मारिले तूं निवटीं। न रिगे शोकसंकटीं। नाथिलिया ॥ ४७७ ॥
 आपणचि आडखिळा कीजे। तो कौतुकें जैसा विंधोनि पाडिजे। तैसें देखें गा तुझें। निमित्त आहे ॥ ४७८ ॥
 बापा विरुद्ध जें जाहलें। तें उपजतांचि वाघें नेलें। आतां राज्येंशीं संचलें। यश तूं भोगीं ॥ ४७९ ॥
 सावियाचि उतत होते दायद। आणि बळिये जगीं दुर्मद। ते वधिले विशद। सायासु न लागतां ॥ ४८० ॥
 ऐसिया इया गोष्टी। विश्वाच्या वाक्पटीं। लिहूनि घाली किरीटी। जगामाजीं ॥ ४८१ ॥

संजय उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ॥ नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्र

ऐसी आघवीचि हे कथा। तया अपूर्ण मनोरथा। संजयो सांगे कुरुनाथा। ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ४८२ ॥
 मग सत्यलोकौनि गंगाजळ। सुटलिया वाजत खळाळ। तैशी वाचा विशाळ। बोलतां तया ॥ ४८३ ॥
 नातरी महामेघांचे उमाळे। घडघडीत एके वेळे। कां घुमघुमिला मंदराचळें। क्षीराब्धी जैसा ॥ ४८४ ॥
 तैसें गंभीरें महानादें। हें वाक्य विश्वकदें। बोलिलें अगाधें। अनंतरूपें ॥ ४८५ ॥
 तें अर्जुनें मोटकें ऐकिलें। आणि सुख कीं भय दुणावलें। हें नेणों परि कांपिन्नलें। सर्वांग तयाचें ॥ ४८६ ॥
 सखोलपणें वळली मोट। आणि तैसेचि जोडले करसंपुट। वेळोवेळां ललाट। चरणीं ठेवी ॥ ४८७ ॥
 तेवींचि कांहीं बोलों जाये। तंव गळा बुजालाचि ठाये। हें सुख कीं भय होये। हें विचारा तुम्हीं ॥ ४८८ ॥
 परि तेव्हां देवाचेनि बोलें। अर्जुना हें ऐसें जाहलें। मियां पदांवरूनि देखिलें। श्लोकींचिया ॥ ४८९ ॥
 मग तैसाचि भेणभेण। पुढती जोहारूनि चरण। मग म्हणे जी आपण। ऐसें बोलिलेती ॥ ४९० ॥

अर्जुन उवाच ।

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ॥ रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च प्र

ना तरी अर्जुना मी काळु। आणि ग्रासिजे तो माझा खेळु। हा बोलु तुझा कीर अढळु। मानूं आम्ही ॥ ४९१ ॥
 परि तुवां जी काळें। आजि स्थितीचिये वेळे। ग्रासिजे हें न मिळे। विचारासी ॥ ४९२ ॥

कैसेनि आंगीचें तारुण्य काढावें ? । कैचें नव्हे तें वार्धक्य आणावें ? । म्हणौनि करूं म्हणसी तें नव्हे । बहुतकरुनी ॥ ४९३ ॥
 हां जी चौपाहारी न भरतां । कोणेही वेळे श्रीअनंता । काय माध्यान्हीं सविता । मावळतु आहे ? ॥ ४९४ ॥
 पै तुज अखंडिता काळा । तिन्ही आहाती जी वेळा । त्या तिन्ही परी सबळा । आपुलालिया समयीं ॥ ४९५ ॥
 जे वेळीं हों लागे उत्पत्ती । ते वेळीं स्थिति प्रळयो हारपती । आणि स्थितिकाळीं न मिरविते । उत्पत्ति प्रळयो ॥ ४९६ ॥
 पाठीं प्रळयाचिये वेळे । उत्पत्ति स्थिति मावळे । हें कायसेनही न ढळे । अनादि ऐसें ॥ ४९७ ॥
 म्हणौनि आजि तंव भरें भोगें । स्थिति वर्तिजत आहे जगें । एथ ग्रसिसी तूं हें न लगे । माझ्या जीवीं ॥ ४९८ ॥
 तंव संकेतें देव बोले । अगा या दोन्ही सैन्यांसीचि मरण पुरलें । तें प्रत्यक्षचि तुज दाविलें । येर यथाकाळें जाण ॥ ४९९ ॥
 हा संकेतु जंव अनंता । वेळु लागला बोलतां । तंव अर्जुनें लोकु मागुता । देखिला यथास्थिति ॥ ५०० ॥
 मग म्हणतसे देवा । तूं सूत्री विश्वलाघवा । जग आला मा आघवा । पूर्वस्थिति पुढती ॥ ५०१ ॥
 परी पडिलिया दुःखसागरी । तूं काढिसी कां जयापरी । ते कीर्ति तुझी श्रीहरी । आठवित असे ॥ ५०२ ॥
 कीर्ति आठवितां वेळोवेळां । भोगितसें महासुखाचा सोहळा । तेथ हर्षामृतकल्लोळा । वरी लोळत आहे ॥ ५०३ ॥
 देवा जियालेपणें जग । धरी तुझ्या ठायीं अनुराग । आणि दुष्टां तयां भंग । अधिकाधिक ॥ ५०४ ॥
 पै त्रिभुवनीचिया राक्षसां । महाभय तूं हृषीकेशा । म्हणौनि पळताती दाही दिशां । पैलीकडे ॥ ५०५ ॥
 येथ सुर नर सिद्ध किन्नर । किंबहुना चराचर । ते तुज देखोनि हर्षनिर्भर । नमस्कारित असती ॥ ५०६ ॥

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन् गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे ।
 अनन्त देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्त्परं यत् ॥ ३७ ॥

एथ गा कवणा कारणा । राक्षस हे नारायणा । न लगतीचि चरणा । पळते जाहले ॥ ५०७ ॥
 आणि हें काय तूतें पुसावें । येतुलें आम्हांसिही जाणवे । तरी सूर्योदयीं राहावें । कैसेनि तमें ? ॥ ५०८ ॥
 जी तूं प्रकाशाचा आगरु । आणि जाहला आम्हांसि गोचरु । म्हणौनिया निशाचरां केरु । फिटला सहजें ॥ ५०९ ॥
 हें येतुले दिवस आम्हां । कांहीं नेणवेचि श्रीरामा । आतां देखतसों महिमा । गंभीर तुझा ॥ ५१० ॥
 जेथूनि नाना सृष्टीचिया वोळी । पसरती भूतग्रामाचिया वेली । तया महद्ब्रह्मातें व्याली । दैविकी इच्छा ॥ ५११ ॥
 देवो निःसीम तत्त्व सदोदितु । देवो निःसीम गुण अनंतु । देवो निःसीम साम्य सततु । नरेद्र देवांचा ॥ ५१२ ॥
 जी तूं त्रिजगतिये वोलावा । अक्षर तूं सदाशिवा । तूंचि सदसत् देवा । तयाही अतीत तें तूं ॥ ५१३ ॥

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
 वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥ ३८ ॥

तूं प्रकृतिपुरुषांचिया आदी । जी महत्त्वां तूंचि अवधी । स्वयें तूं अनादि । पुरातनु ॥ ५१४ ॥
 तूं सकळ विश्वजीवन । जीवांसि तूंचि निधान । भूतभविष्याचें ज्ञान । तुझ्याचि हाती ॥ ५१५ ॥
 जी श्रुतीचियां लोचनां । स्वरूपसुख तूंचि अभिन्ना । त्रिभुवनाचिया आयतना । आयतन तूं ॥ ५१६ ॥
 म्हणौनि जी परम । तूतें म्हणजे महाधाम । कल्पांतीं महद्ब्रह्म । तुजमाजीं रिगे ॥ ५१७ ॥
 किंबहुना तुवां देवें । विश्व विस्तारिलें आहे आघवें । तरि अनंतरूपा वानावें । कवणें तूतें ॥ ५१८ ॥

वायुर्यमोग्निर्वरुणः शशाङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।

नमो नमस्तेऽस्तुसहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।
अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥

जी काय एक तूं नव्हसी। कवणे ठायीं नससी। हें असो जैसा आहासी। तैसिया नमो ॥ ५१९ ॥
वायु तूं अनंता। यम तूं नियमिता। प्राणिगणीं वसता। अग्नि तो तूं ॥ ५२० ॥
वरुण तूं सोम। स्रष्टा तूं ब्रह्म। पितामहाचाही परम। आदि जनक तूं ॥ ५२१ ॥
आणिकही जें जें कांहीं। रूप आथि अथवा नाहीं। तया नमो तुज तैसयाही। जगन्नाथा ॥ ५२२ ॥
ऐसें सानुरागें चित्तें। नमन केलें पंडुसुतें। मग पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो ॥ ५२३ ॥
पाठीं तिये साद्यंते। न्याहाळी श्रीमूर्तीतें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो ॥ ५२४ ॥
पाहतां पाहतां प्रांतें। समाधान पावे चित्तें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो ॥ ५२५ ॥
इये चराचरीं जीं भूतें। सर्वत्र देखे तयांतें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो ॥ ५२६ ॥
ऐसीं रूपें तियें अद्भुतें। आश्चर्यें स्फुरती अनंतें। तंव तंव नमस्ते। नमस्तेचि म्हणे ॥ ५२७ ॥
आणिक स्तुतिही नाठवे। आणि निवांतुही न बैसवे। नेणें कैसा प्रेमभावे। गाजोचि लागे ॥ ५२८ ॥
किंबहुना इयापरी। नमन केलें सहस्रवरी। कीं पुढती म्हणे श्रीहरी। तुज सन्मुखा नमो ॥ ५२९ ॥
देवासि पाठी पोट आथि कीं नाहीं। येणें उपयोगु आम्हां काई। तरि तुज पाठिमोरेयाही। नमो स्वामी ॥ ५३० ॥
उभा माझिये पाठीसीं। म्हणौनि पाठीमोरें म्हणावें तुम्हांसी। सन्मुख विन्मुख जगेंसीं। न घडें तुज ॥ ५३१ ॥
आतां वेगळालिया अवयवां। नेणें रूप करूं देवा। म्हणौनि नमो तुज सर्वा। सर्वात्मका ॥ ५३२ ॥
जी अनंतबळसंभ्रमा। तुज नमो अमित विक्रमा। सकळकाळीं समा। सर्वरूपा ॥ ५३३ ॥
आघविया आकाशीं जैसें। अवकाशचि होऊनि आकाश असे। तूं सर्वपणें तैसें। पातलासि सर्व ॥ ५३४ ॥
किंबहुना केवळ। सर्व हें तूंचि निखळ। परी क्षीरार्णवी कल्लोळ। पयाचे जैसे ॥ ५३५ ॥
म्हणौनिया देवा। तूं वेगळा नव्हसी सर्वा। हें आलें मज सद्भावा। आतां तूंचि सर्व ॥ ५३६ ॥

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥

परि ऐसिया तूतें स्वामी। कहींच नेणें जी आम्ही। म्हणौनि सोयरे संबंधधर्मीं। राहाटलो तुजसीं ॥ ५३७ ॥
अहा थोर वाउर जाहलें। अमृतें संमार्जन म्यां केलें। वारिकें घेऊनि दिधलें। कामधेनूतें ॥ ५३८ ॥
परिसाचा खडवाचि जोडला। कीं फोडोनि आम्ही गाडोरा घातला। कल्पतरू तोडोनि केला। कूप शेता ॥ ५३९ ॥
चिंतामणीची खाणी लागली। तेणें करें वोढाळें वोल्हांडिली। तैसी तुझी जवळिक धाडिली। सांगातीपणें ॥ ५४० ॥
हें आजिचेंचि पाहें पां रोकडें। कवण झुंज हें केवढें। एथ परब्रह्म तूं उघडें। सारथी केलासी ॥ ५४१ ॥
यया कौरवांचिया घरा। शिष्टाई धाडिलासि दातारा। ऐसा वणिजेसाठीं जागेश्वरा। विकलासि आम्हीं ॥ ५४२ ॥
तूं योगियांचें समाधिसुख। कैसा जाणेचिना मी मूर्ख। उपरोधु जी सन्मुख। तुजसीं करूं ॥ ५४३ ॥

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥

तूं या विश्वाची अनादि आदी । बैससी जिये सभासदी । तेथें सोयरीकीचिया संबंधीं । रळीं बोलों ॥ ५४४ ॥
विपायें राउळा येवों । तरि तुझेनि अंगें मानु पावों । न मानिसी तरी जावों । रुसोनि सलगी ॥ ५४५ ॥
पायां लागोनि बुझावणी । तुझ्या ठायीं शारङ्गपाणी । पाहिजे ऐशी करणी । बहु केली आम्हीं ॥ ५४६ ॥
सजणपणाचिया वाटा । तुजपुढें बैसें उफराटा । हा पाडु काय वैकुंठा ? । परि चुकलों आम्हीं ॥ ५४७ ॥
देवेंसि कोलकाठी धरूं । आखाडा झोंबीलोंबी करूं । सारी खेळतां आविष्करूं । निकरेंही भांडों ॥ ५४८ ॥
चांग तें उराउरीं मागों । देवासि कीं बुद्धि सांगों । तेवींचि म्हणों काय लागों । तुझे आम्ही ॥ ५४९ ॥
ऐसा अपराधु हा आहे । जो त्रिभुवनीं न समाये । जी नेणतांचि कीं पाये । शिवतिले तुझे ॥ ५५० ॥
देवो बोनयाच्या अवसरीं । लोभें कीर आठवण करी । परी माझा निसुग गर्व अवधारीं । जे फुगूनचि बैसें ॥ ५५१ ॥
देवाचिया भोगायतनीं । खेळतां आशकेना मनीं । जी रिगोनियां शयनीं । सरिसा पडुडें ॥ ५५२ ॥
'कृष्ण म्हणौनि हाकारिजे । यादवपणें तूतें लेखिजे । आपली आण घालिजे । जातां तुज ॥ ५५३ ॥
मज एकासनीं बैसणें । कां तुझा बोलु न मानणें । हें वोतटीचेनि दाटपणें । बहुत घडलें ॥ ५५४ ॥
म्हणौनि काय काय आतां । निवेदिजेल अनंता । मी राशि आहें समस्तां । अपराधांचि ॥ ५५५ ॥
यालागीं पुढां अथवा पाठीं । जियें राहटलों बहुवें वोखटीं । तियें मायेचिया परी पोटीं । सामावीं प्रभो ॥ ५५६ ॥
जी कोणही एके वेळे । सरिता घेऊन येती खडुळें । तियें सामाविजेति सिंधुजळें । आन उपायो नाही ॥ ५५७ ॥
तैसी प्रीती कां प्रमादें । देवेंसीं मज विरुद्धें । बोलविलीं तियें मुकुंदें । उपसाहावीं जी ॥ ५५८ ॥
आणि देवाचेनि क्षमत्वे क्षमा । आधारु जाली आहे या भूतग्रामा । म्हणौनि जी पुरुषोत्तमा । विनवूं तें थोडें ॥ ५५९ ॥
तरी आतां अप्रमेया । मज शरणागता आपुलिया । क्षमा कीजो जी यया । अपराधांसि ॥ ५६० ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥ ४३ ॥

जी जाणितलें मियां साचें । महिमान आतां देवाचें । जे देवो होय चराचराचें । जन्मस्थान ॥ ५६१ ॥
हरिहरादि समस्तां । देवा तूं परम देवता । वेदांतेंही पढविता । आदिगुरु तूं ॥ ५६२ ॥
गंभीर तूं श्रीरामा । नाना भूतैकसमा । सकळगुणीं अप्रतिमा । अद्वितीया ॥ ५६३ ॥
तुजसी नाहीं सरिसें । हें प्रतिपादनचि कायसें ? । तुवां जालेनि आकाशें । सामाविलें जग ॥ ५६४ ॥
तया तुझेनि पाडें दुजें । ऐसें बोलतांचि लाजिजे । तेथ अधिकाची कीजे । गोठी केवीं ॥ ५६५ ॥
म्हणौनि त्रिभुवनीं तूं एकु । तुजसरिखा ना अधिकु । तुझा महिमा अलौकिकु । नेणिजे वानूं ॥ ५६६ ॥

तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥

ऐसें अर्जुनें म्हणितलें । मग पुढती दंडवत घातलें । तेथें सात्त्विकाचें आलें । भरतें तया ॥ ५६७ ॥
मग म्हणतसे प्रसीद प्रसीद । वाचा होतसे सद्गद । काढी जी अपराध- । समुद्रौनि मातें ॥ ५६८ ॥

तुज विश्वसुहृदाते कहीं। सोयरेपणें न मनुचि पाहीं। तुज विईश्वेश्वराचिया ठायीं। ऐश्वर्य केलें ॥ ५६९ ॥
 तूं वर्णनीय परी लोभें। मातें वर्णिंसी पां सभे। तरि मियां वल्गिजे क्षोभें। अधिकाधिक ॥ ५७० ॥
 आतां ऐसिया अपराधां। मर्यादा नाहीं मुकुंदा। म्हणौनि रक्ष रक्ष प्रमादा। पासोनियां ॥ ५७१ ॥
 जी हेंचि विनवावयालागीं। कैची योग्यता माझिया आंगीं। परी अपत्य जैसें सलगी। बापेंसीं बोले ॥ ५७२ ॥
 पुत्राचे अपराध। जरी जाहले अगाध। तरी पिता साहे निर्द्वंद्व। तैसें साहिजो जी ॥ ५७३ ॥
 सख्याचें उद्धत। सखा साहे निवांत। तैसें तुवां समस्त। साहिजो जी ॥ ५७४ ॥
 प्रियाचिया ठायीं सन्मान। प्रिय न पाहें सर्वथा जाण। तेवीं उच्छ्रष्ट काढिलें आपण। ते क्षमा कीजो जी ॥ ५७५ ॥
 नातरी प्राणाचें सोयरें भेटे। मग जीवें भूतलीं जियें संकटें। तियें निवेदितां न वाटे। संकोचु कांहीं ॥ ५७६ ॥
 कां उखितें आंगें जीवें। आपणपें दिधलें जिया मनोभावे। तिया कांतु मिनलिया न राहवें। हृदय जेवीं ॥ ५७७ ॥
 तयापरी जी मियां। हें विनविलें तुमतें गोसाविया। आणि कांहीं एक म्हणावया। कारण असे ॥ ५७८ ॥

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।
 तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

तरी देवेंसीं सलगी केली। जे विश्वरूपाची आळी घेतली। ते मायबापें पुरविली। स्नेहाळाचेनि ॥ ५७९ ॥
 सुरतरुंची झाडें। आंगणीं लावावीं कोडें। देयावें कामधेनुचें पाडें। खेळावया ॥ ५८० ॥
 मियां नक्षत्रीं डाव पाडावा। चंद्र चेंडुवालागीं आणावा। हा छंदु सिद्धी नेला आघवा। माउलिये तुवां ॥ ५८१ ॥
 जिया अमृतलेशालागीं सायास। तयाचा पाऊस केला चारी मास। पृथ्वी वाहून चासेचास। चिंतामणी पेरिले ॥ ५८२ ॥
 ऐसा कृतकृत्य केला स्वामी। बहुवे लळा पाळिला तुम्हीं। दाविलें जें हरब्रह्मीं। नायकिजे कानीं ॥ ५८३ ॥
 मा देखावयाची केउती गोठी। जयाची उपनिषदां नाहीं भेटी। ते जिह्वारीची गांठी। मजलागीं सोडिली ॥ ५८४ ॥
 जी कल्पादीलागोनि। आजिची घडी धरुनी। माझीं जेतुलीं होउनी। गेलीं जन्में ॥ ५८५ ॥
 तयां आघवियांचि आंतु। घरडोळी घेऊनि असें पाहतु। परि ही देखिली ऐकिली मातु। आतुडेचिना ॥ ५८६ ॥
 बुद्धीचें जाणणें। कहीं न वचेचि याचेनि आंगणें। हे सादही अंतःकरणें। करवेचिना ॥ ५८७ ॥
 तथा डोळ्यां देखी होआवी। ही गोठीचि कायसया करावी। किंबहुना पूर्वीं। दृष्ट ना श्रुत ॥ ५८८ ॥
 तें हें विश्वरूप आपुलें। तुम्हीं मज डोळां दाविलें। तरी माझें मन झालें। हृष्ट देवा ॥ ५८९ ॥
 परि आतां ऐसी चाड जीवीं। जे तुजसीं गोठी करावी। जवळीक हे भोगावी। आलिंगावासी ॥ ५९० ॥
 ते याचि रूपीं करूं म्हणजे। तरि कोणे एके मुखेंसी चावळिजे। आणि कवणा खेंव देईजे। तुज लेख नाहीं ॥ ५९१ ॥
 म्हणौनि वारियासवें धावणें। न ठके गगना खेंव देणें। जळकेली खेळणें। समुद्रीं केउतें ? ॥ ५९२ ॥
 यालागीं जी देवा। एथिंचें भय उपजतसे जीवा। म्हणौनि येतुला लळा पाळावा। जे पुरे हें आतां ॥ ५९३ ॥
 पै चराचर विनोदें पाहिजे। मग तेणें सुखें घरीं राहिजे। तैसें चतुर्भुज रूप तुझें। तो विसांवा आम्हां ॥ ५९४ ॥
 आम्हीं योगजात अभ्यासावें। तेणें याचि अनुभवा यावें। शास्त्रांतें आलोडावें। परि सिद्धांतु तो हाचि ॥ ५९५ ॥
 आम्हीं यजनें किजती सकळें। परि तियें फळावीं येणेंचि फळें। तीर्थें होतु सकळें। याचिलागीं ॥ ५९६ ॥
 आणीकही कांहीं जें जें। दान पुण्य आम्हीं कीजे। तया फळीं फळ तुझें। चतुर्भुज रूप ॥ ५९७ ॥
 ऐसी तेथिंची जीवा आवडी। म्हणौनि तेंचि देखावया लवडसवडी। वर्तत असे ते सांकडी। फेडीजे वेगीं ॥ ५९८ ॥
 अगा जीवींचें जाणतेया। सकळ विश्ववसवितेया। प्रसन्न होई पूजितया। देवांचिया देवा ॥ ५९९ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

कैसें नीलोत्पलाते रांवित । आकाशाही रंगु लावित । तेजाची वोज दावित । इंद्रनीळा ॥ ६०० ॥
जैसा परिमळ जाहला मरगजा । कां आनंदासि निघालिया भुजा । ज्याचे जानुवरी मकरध्वजा । जोडली बरव ॥ ६०१ ॥
मस्तकीं मुकुटाते ठेविलें । कीं मुकुटा मुकुट मस्तक झालें । शृंगारा लेणें लाधलें । आंगाचेनि जया ॥ ६०२ ॥
इंद्रधनुष्याचिये आडणी । माजीं मेघ गगनरंगणीं । तैसें आवरिलें शारङ्गपाणी । वैजयंतिया ॥ ६०३ ॥
आतां कवणी ते उदार गदा । असुरां देत कैवल्य पदा । कैसें चक्र हन गोविंदा । सौम्यतेजें मिरवे ॥ ६०४ ॥
किंबहुना स्वामी । तें देखावया उत्कंठित पां मी । म्हणौनि आतां तुम्हीं । तैसया होआवें ॥ ६०५ ॥
हे विश्वरूपाचे सोहळे । भोगूनि निवाले जी डोळे । आतां होताति आंधले । कृष्णमूर्तीलागीं ॥ ६०६ ॥
तें साकार कृष्णरूपडें । वांचूनि पाहों नावडे । तें न देखतां थोडें । मानिताती हे ॥ ६०७ ॥
आम्हां भोगमोक्षाचिया ठायीं । श्रीमूर्तीवांचूनि नाहीं । म्हणौनि तैसाचि साकारु होई । हें सांवरीं आतां ॥ ६०८ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

या अर्जुनाचिया बोला । विश्वरूपा विस्मयो जाहला । म्हणे ऐसा नाहीं देखिला । धसाळ कोणी ॥ ६०९ ॥
कोण हे वस्तु पावला आहासी । तया लाभाचा तोषु न घेसी । मा भेणें काय नेणों बोलसी । हेकाडु ऐसा ॥ ६१० ॥
आम्हीं सावियाचि जें प्रसन्न होणें । तें आंगचिवरी म्हणें देणें । वांचोनि जीव असे वेंचणें । कवणासि गा ॥ ६११ ॥
तें हें तुझिये चाडे । आजि जिवाचेंचि दळवाडें । कामऊनियां येवडें । रचिलें ध्यान ॥ ६१२ ॥
ऐसी काय नेणों तुझिये आवडी । जाहली प्रसन्नता आमुची वेडी । म्हणौनि गौप्याचीही गुढी । उभविली जगीं ॥ ६१३ ॥
तें हें अपारां अपार । स्वरूप माझे परात्पर । एथूनि ते अवतार । कृष्णादिक ॥ ६१४ ॥
हें ज्ञानतेजाचें निखळ । विश्वात्मक केवळ । अनंत हे अढळ । आद्य सकळां ॥ ६१५ ॥
हें तुजवांचोनि अर्जुना । पूर्वीं श्रुत दृष्ट नाहीं आना । जे जोगें नव्हे साधना । म्हणौनियां ॥ ६१६ ॥

न वेदयज्ञाध्ययनेन दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।

एवं रूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

याची सोय पातले । आणि वेदीं मौनचि घेतलें । याज्ञिकी माघौते आले । स्वर्गौनियां ॥ ६१७ ॥
साधकीं देखिला आयासु । म्हणौनि वाळिला योगाभ्यासु । आणि अध्ययनें सौरसु । नाहीं एथ ॥ ६१८ ॥
सीगेचीं सत्कर्में । धाविन्नलीं संभ्रमें । तिहीं बहुतेकीं श्रमें । सत्यलोकु ठाकिला ॥ ६१९ ॥
तपीं ऐश्वर्य देखिलें । आणि उग्रपण उभयांचि सांडिलें । एक तपसाधन जें ठेलें । अपारांतरें ॥ ६२० ॥
तें हें तुवां अनायासें । विश्वरूप देखिलें जैसें । इये मनुष्यलोकीं तैसें । न फवेचि कवणा ॥ ६२१ ॥
आजि ध्यानसंपत्तीलागीं । तूंचि एकु आथिला जगीं । हें परम भाग्य आंगीं । विरंचीही नाहीं ॥ ६२२ ॥

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्गमेदम् ।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥

म्हणौनि विश्वरूपलाभें श्लाघ । एथिचें भय नेघ नेघ । हें वांचूनि अन्य चांग । न मनीं कांहीं ॥ ६२३ ॥
हां गा समुद्र अमृताचा भरला । आणि अवसांत वरपडा जाहला । मग कोणीही आथि वोसंडिला । बुडिजैल म्हणौनि ? ॥ ६२४ ॥
नातरी सोनयाचा डोंगरु । येसणा न चले हा थोरु । ऐसें म्हणौनि अक्हेरु । करणें घडे ? ॥ ६२५ ॥
दैवें चिंतामणी लेईजे । कीं हें ओझें म्हणौनि सांडिजे ? । कामधेनु दवडिजे । न पोसवे म्हणौनि ? ॥ ६२६ ॥
चंद्रमा आलिया घरा । म्हणिजे निगे करितोसि उबारा । पडिसायि पाडितोसि दिनकरा । परता सर ॥ ६२७ ॥
तैसें ऐश्वर्य हें महातेज । आजि हातां आलें आहे सहज । कीं एथ तुज गजबज । होआवी कां ? ॥ ६२८ ॥
परि नेणसीच गांवढिया । काय कोपों आतां धनंजया । आंग सांडोनि छाया । आलिंगितोसि मा ? ॥ ६२९ ॥
हें नव्हे जो मी साचें । एथ मन करूनियां काचें । प्रेम धरिसी अवगणियेचें । चतुर्भुज जें ॥ ६३० ॥
तरि अद्भुनिवरी पार्था । सांडीं सांडीं हे व्यवस्था । इयेविषयीं आस्था । करिसी झणें ॥ ६३१ ॥
हें रूप जरी घोर । विकृति आणि थोर । तरी कृतनिश्चयाचें घर । हेंचि करीं ॥ ६३२ ॥
कृपण चित्तवृत्ति जैसी । रोंवोनि घालीं ठेवयापासीं । मग नुसधेनि देहेंसी । आपण असे ॥ ६३३ ॥
कां अजातपक्षिया जवळा । जीव बैसवूनि अविसाळां । पक्षिणी अंतराळा- । माजीं जाय ॥ ६३४ ॥
नाना गाय चरे डोंगरीं । परि चित्त बांधिलें वत्सें घरीं । प्रेम एथिचें करीं । स्थानपती ॥ ६३५ ॥
येरें वरिचिलेनि चित्तें । बाह्य सख्य सुखापुरतें । भोगिजो कां श्रीमूर्तीतें । चतुर्भुज ॥ ६३६ ॥
परि पुढतपुढती पांडवा । हा एक बोलु न विसरावा । जे इये रूपींहूनि सद्भावा । नेदावें निघों ॥ ६३७ ॥
हें कहीं नव्हतेंचि देखिलें । म्हणौनि भय जें तुज उपजलें । तें सांडीं एथ संचलें । असों दे प्रेम ॥ ६३८ ॥
आतां करूं तुजयासारखें । ऐसें म्हणितलें विश्वतोमुखें । तरि मागील रूप सुखें । न्याहाळीं पां तूं ॥ ६३९ ॥

संजय उवाच ।

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥ आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्म

ऐसें वाक्य बोलतखेंवो । मागुता मनुष्य जाहला देवो । हें ना परि नवलावो । आवडीचा तिये ॥ ६४० ॥
श्रीकृष्णचि कैवल्य उघडें । वरि सर्वस्व विश्वरूपायेवढें । हातीं दिधलें कीं नावडे । अर्जुनासि ॥ ६४१ ॥
वस्तु घेऊनि वाळिजे । जैसें रत्नासि दूषण ठेविजे । नातरी कन्या पाहूनियां म्हणिजे । मना न ये हे ॥ ६४२ ॥
तया विश्वरूपायेवढी दशा । करितां प्रीतीचा वाढू कैसा । सेल दीधलीसे उपदेशा । किरीटीसिं देवें ॥ ६४३ ॥
मोडोनि भांगाराचा रवा । लेणें घडिलें आपलिया सवा । मग नावडे जरी जीवा । तरी आटिजे पुढती ॥ ६४४ ॥
तैसें शिष्याचिये प्रीती जाहलें । कृष्णत्व होतें तें विश्वरूप केलें । तें मना नयेचि मग आणिलें । कृष्णपण मागुतें ॥ ६४५ ॥
हा ठाववरी शिष्याची निकसी । सहातें गुरु आहाती कवणे देशी ? । परि नेणिजे आवडी कैशी । संजयो म्हणे ॥ ६४६ ॥
मग विश्वरूप व्यापुनि भोंवतें । जें दिव्य तेज प्रगटलें होतें । तेंचि सामावलें मागुतें । कृष्णरूपीं तये ॥ ६४७ ॥
जैसें त्वंपद हें आघवें । तत्पदीं सामावे । अथवा द्रुमाकारु सांठवे । बीजकणिके जेवीं ॥ ६४८ ॥
नातरी स्वप्नसंभ्रमु जैसा । गिळी चेडली जीवदशा । श्रीकृष्णें योगु हा तैसा । संहारिला तो ॥ ६४९ ॥
जैसी प्रभा हारपली बिंबी । कीं जळदसंपत्ती नभीं । नाना भरतें सिंधुगर्भीं । रिगालें राया ॥ ६५० ॥
हो कां जे कृष्णाकृतीचिये मोडी । होती विश्वरूपपटाची घडी । ते अर्जुनाचिये आवडी । उकलून दाविली ॥ ६५१ ॥

तंव परिमाणा रंगु । तेणें देखिलें साविया चांगु । तेथ ग्राहकीये नव्हेचि लागु । म्हणौनि घडी केली पुढती ॥ ६५२ ॥
 तैसें वाढीचेनि बहुवसपणें । रूपें विश्व जिंतिलें जेणें । तें सौम्य कोडिसवाणें । साकार जाहलें ॥ ६५३ ॥
 किंबहुना अनंतें । धरिलें धाकुटपण मागुतें । परि आश्वासिलें पार्थातें । बिहालियासी ॥ ६५४ ॥
 जो स्वप्नीं स्वर्गा गेला । तो अवसांत जैसा चेइला । तैसा विस्मयो जाहला । किरीटीसी ॥ ६५५ ॥
 नातरी गुरुकृपेसवें । वोसरलेया प्रपंचज्ञान आघवें । स्फुरे तत्त्व तेवीं पांडवें । श्रीमूर्ति देखिली ॥ ६५६ ॥
 तया पांडवा ऐसें चित्तीं । आड विश्वरूपाची जवनिका होती । ते फिटोनि गेली परौती । हें भलें जाहलें ॥ ६५७ ॥
 काय काळातें जिणोनि आला । कीं महावातु मागां सांडिला । आपुलिया बाही उतरला । सातही सिंधु ॥ ६५८ ॥
 ऐसा संतोष बहु चित्तें । घेइजत असे पंडुसुतें । विश्वरूपापाठीं कृष्णातें । देखोनियां ॥ ६५९ ॥
 मग सूर्याचिया अस्तमानीं । मागुती तारा उगवती गगनीं । तैसी देखों लागला अवनीं । लोकांसहित ॥ ६६० ॥
 पाहे तंव तेंचि कुरुक्षेत्र । तैसेंचि देखे दोहीं भागीं गोत्र । वीर वर्षताती शस्त्रास्त्र । संघाटवरी ॥ ६६१ ॥
 तया बाणांचिया मांडवाआंतु । तैसाचि रथु देखे निवांतु । धुरे बैसला लक्ष्मीकांतु । आपण तळीं ॥ ६६२ ॥

अर्जुन उवाच ।

दृष्टवेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।

इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतं गतः ॥ ५१ ॥

एवं मागील जैसें तैसें । तेणें देखिलें वीरविलासें । मग म्हणे जियालों ऐसें । जाहलें आतां ॥ ६६३ ॥
 बुद्धीतें सांडोनि ज्ञान । भेणें वळघलें रान । अहंकारेंसी मन । देशोधडी जाहलें ॥ ६६४ ॥
 इंद्रियें प्रवृत्ती भुललीं । वाचा प्राणा चुकली । ऐसें आपांपरी होती जाली । शरीरग्रामीं ॥ ६६५ ॥
 तियें आघवींचि मागुतीं । जिवंत भेटलीं प्रकृती । आतां जिताणें श्रीमूर्तीं । जाहलें मियां ॥ ६६६ ॥
 ऐसें सुख जीवीं घेतलें । मग श्रीकृष्णातें म्हणितलें । मियां तुमचें रूप देखिलें । मानुष हें ॥ ६६७ ॥
 हें रूप दाखवणें देवराया । कीं मज अपत्या चुकलिया । बुझावोनि तुवां माया । स्तनपान दिधलें ॥ ६६८ ॥
 जी विश्वरूपाचिया सागरीं । होतों तरंग मवित वावेवरी । तो इये निजमूर्तींच्या तीरीं । निगालों आतां ॥ ६६९ ॥
 आइकें द्वारकापुरसुहाडा । मज सुकतिया जी झाडा । हे भेटी नव्हे बहुडा । मेघाचा केला ॥ ६७० ॥
 जी सावियाची तृषा फुटला । तया मज अमृतसिंधु हा भेटला । आतां जिणयाचा जाहला । भरंवसा मज ॥ ६७१ ॥
 माझिया हृदयरंगणीं । होताहे हरिखलतांची लावणी । सुखेंसी बुझावणी । जाहली मज ॥ ६७२ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

सुदुदर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ।

देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शकाङ्क्षणः ॥ ५२ ॥

यया पार्थाचिया बोलासवें । हें काय म्हणितलें देवें । तुवां प्रेम ठेवूनि यावें । विश्वरूपीं कीं ॥ ६७३ ॥
 मग इये श्रीमूर्तीं । भेटावें सडिया आयती । ते शिकवण सुभद्रापती । विसरलासि मा ॥ ६७४ ॥
 अगा आंधळिया अर्जुना । हाता आलिया मेरूही होय साना । ऐसा आथी मना । चुकीचा भावो ॥ ६७५ ॥
 तरी विश्वात्मक रूपडें । जें दाविलें आम्ही तुजपुढें । तें शंभूही परि न जोडे । तपें करितां ॥ ६७६ ॥
 आणि अष्टांगादिसंकटीं । योगी शिणताति किरीटी । परि अवसरु नाही भेटी । जयाचिये ॥ ६७७ ॥

तें विश्वरूप एकादे वेळ । कैसेनि देखों अळुमाळ । ऐसें स्मरतां काळ । जातसे देवां ॥ ६७८ ॥
 आशेचिये अंजुळी । ठेऊनि हृदयाचिया निडळीं । चातक निराळीं । लागले जैसे ॥ ६७९ ॥
 तैसे उत्कंठा निर्भर । होऊनियां सुरवर । घोकीत आठही पाहार । भेटी जयाची ॥ ६८० ॥
 परि विश्वरूपासारिखें । स्वप्नींही कोणही न देखे । तें प्रत्यक्ष तुवां सुखें । देखिलें हें ॥ ६८१ ॥

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।
 शक्यं एवविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

पैं उपायांसि वाटा । न वाहती एथ सुभटा । साहीसहित वोहटा । वाहिला वेदीं ॥ ६८२ ॥
 मज विश्वरूपाचिया मोहरा । चालावया धनुर्धरा । तपांचियाही संभारा । नव्हेचि लागु ॥ ६८३ ॥
 आणि दानादि कीर कानडें । मी यज्ञींही तैसा न सांपडें । जैसेनि कां सुरवाडें । देखिला तुवां ॥ ६८४ ॥
 तैसा मी एकीचि परि । आंतुडें गा अवधारीं । जरी भक्ति येऊनि वरी । चित्तातें गा ॥ ६८५ ॥

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवविधोऽर्जुन ।
 ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

परि तेचि भक्ति ऐसी । पर्जन्याची सुटिका जैसी । धरावांचूनि अनारिसी । गतीचि नेणें ॥ ६८६ ॥
 कां सकळ जळसंपत्ती । घेऊनि समुद्रातें गिंवसिती । गंगा जैसी अनन्यगती । मिळालीचि मिळे ॥ ६८७ ॥
 तैसें सर्वभावसंभारें । न धरत प्रेम एकसरें । मजमाजीं संचरे । मीचि होऊनि ॥ ६८८ ॥
 आणि तेवींचि मी ऐसा । थडिये माझारीं सरिसा । क्षीराब्धि कां जैसा । क्षीराचाचि ॥ ६८९ ॥
 तैसें मजलागुनि मुंगीवरी । किंबहुना चराचरीं । भजनासि कां दुसरी । परीचि नाही ॥ ६९० ॥
 तयाचि क्षणासवें । एवविध मी जाणवें । जाणितला तरी स्वभावे । दृष्टही होय ॥ ६९१ ॥
 मग इंधनीं अग्नि उद्दीपें । आणि इंधन हें भाष हारपे । तें अग्निचि होऊनि आरोपें । मूर्त जेवीं ॥ ६९२ ॥
 कां उदय न कीजे तेजाकारें । तंव गगनचि होऊनि असे आंधारें । मग उदईलिया एकसरें । प्रकाशु होय ॥ ६९३ ॥
 तैसें माझिये साक्षात्कारीं । सरे अहंकाराची वारी । अहंकारलोपीं अवधारीं । द्वैत जाय ॥ ६९४ ॥
 मग मी तो हें आघवें । एक मीचि आथी स्वभावे । किंबहुना सामावे । समरसें तो ॥ ६९५ ॥

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जितः ॥ निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥ ५५ ॥

ॐ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगोनाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११अ ॥

जो मजचि एकालागीं । कर्म वाहातसे आंगीं । जया मीवांचोनि जगीं । गोमटें नाही ॥ ६९६ ॥
 दृष्टादृष्ट सकळ । जयाचें मीचि केवळ । जेणें जिणयाचें फळ । मजचि नाम ठेविलें ॥ ६९७ ॥
 मग भूतें हे भाष विसरला । जे दिठी मीचि आहें सूदला । म्हणौनि निर्वैर जाहला । सर्वत्र भजे ॥ ६९८ ॥
 ऐसा जो भक्तु होये । तयाचें त्रिधातुक हें जें जाये । तें मीचि होउनि ठायें । पांडवा गा ॥ ६९९ ॥

ऐसें जगदुदरदोंदिलें । तेणें करुणारसरसाळें । संजयो म्हणे बोलिलें । श्रीकृष्णदेवें ॥ ७०० ॥
ययावरी तो पंडुकुमरु । जाहला आनंदसंपदा थोरु । आणि कृष्णचरणचतुरु । एक तो जर्गी ॥ ७०१ ॥
तेणें देवाचिया दोनही मूर्ती । निकिया न्याहाळिलिया चित्ती । तंव विश्वरूपाहूनि कृष्णाकृती । देखिला लाभु ॥ ७०२ ॥
परि तयाचिये जाणिवे । मानु न कीजेचि देवें । जें व्यापकाहूनि नव्हे । एकदेशी ॥ ७०३ ॥
हेंचि समर्थावयालागीं । एक दोन चांगी । उपपत्ती शारङ्गी । दाविता जाहला ॥ ७०४ ॥
तिया ऐकोनि सुभद्राकांतु । चित्ती आहे म्हणतु । तरि होय बरवें दोन्हीं आंतु । तें पुढती पुसों ॥ ७०५ ॥
ऐसा आलोचु करुनि जीवीं । आतां पुसती वोज बरवी । आदरील ते परिसावी । पुढें कथा ॥ ७०६ ॥
प्रांजळ ओंवीप्रबंधें । गोष्टी सांगिजेल विनोदें । तें परिसा आनदें । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ७०७ ॥
भरोनि सद्भावाची अंजुळी । मियां वोंवियाफुलें मोकळीं । अर्पिलीं अंग्रियुगुलीं । विश्वरूपाच्या ॥ ७०८ ॥
इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां एकादशोऽध्यायः ॥

Encoded and proofread by

Chhaya Deo, Sharad Deo, and Vishwas Bhide.

Assisted by

Sunder Hattangadi, Ashwini Deo, and Shree Devi Kumar.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

Last updated October 15, 2005